

Magyarosi Sándor

„JÁRÁSPARANCSNOK TESTVÉRNEK JELENTEM!” A HÁROMSZÉKI NÉPŐRSÉG TÖRTÉNETE (1944. DECEMBER 2. – 1945. JÚNIUS 20.)

Bevezetés

1962. október 26-án Zabola községben elhunyt egy erdei munkás, aki valamivel korábban, egy rönkszállító teherautó rakodása közben szenvedett balesetet. A férfi temetéséről semmit nem tudunk, azonban feltehetően olyan lehetett, mint minden más vidéki temetés Háromszéken, amelyeket nagyrészt ma is csak a résztvevők létszáma vagy a halotti tor gazdagsága különböztet meg egymástól. Pedig a halott ezúttal nem akárki volt: *Pila Istvánnak* hívták, és 1944 novembere, illetve 1945 júniusa között a népőrség parancsnokaként minden kétséget kizáróan az akkori Háromszék egyik legbefolyásosabb emberének tudhatta magát. Felemelkedését az tette lehetővé, hogy szovjetek 1944 novemberében kiutasították a román adminisztrációt a német és magyar csapatoktól épp csak visszafoglalt Észak-Erdélyből, és szovjet katonai közigazgatás alá vonták a szóban forgó területet.

Jelen tanulmányban nem annyira Pila személyével, hanem sokkal inkább azzal kívánok foglalkozni, hogyan jött létre és hogyan működött az a csendőri feladatokat ellátó, népőrségnek nevezett testület, amelynek neve szétválaszthatatlanul fonódott össze a finoman fogalmazva is különnek számító parancsnokáéval.

A feladat korántsem egyszerű. Ennek egyik oka a források hiányosságában keresendő, a népőrség iratanyaga ugyanis meglehetősen töredékesen maradt fenn – a leggazdagabbnak Miklósvár járás anyaga számít –, ráadásul ez is csak részlegesen kutatható. Egy másik okként a téma irodalmának hiányosságait lehetne megemlíteni. Annak ellenére, hogy számos olyan munka jelent meg, mely a román állam és az erdélyi magyarok viszonyával, valamint a helyi/magyar és a központi/román baloldal kapcsolatával foglalkozik, hogy csak néhányat említsünk az alaposabban feldolgozott témák közül, az adott időszak kutatói egyaránt kevés figyelmet szenteltek a különböző megyék – köztük Háromszék – közigazgatásának, illetve annak a szerepnek, amelyet a szovjet hadsereg e közigazgatás működésében betöltött, a népőrség története pedig leginkább e viszonyrendszeren belül vizsgálható.

A jelen munka egy folyamatban lévő kutatás eddigi eredményeit foglalja össze, így bizonyos kérdésekre ezúttal egyáltalán nem, másokra pedig mindössze vázlatosan van lehetőség kitérni. Mivel a dolgozat elsősorban a népőrség tevékenységével kíván foglalkozni, e tevékenység pedig szorosan összefonódott az orosz katonai közigazgatás alatt bevezetett hadigazdaság működtetésével, ez utóbbi vázlatos áttekintése szinte megkerülhetetlen a téma szempontjából. A határok őrzése, illetve mindazok ügye, akik a háború alatt hagyták el a vármegye területét, a háború után pedig úgy döntöttek, visszatérnek korábbi lakhelyükre, szintén a népőrség hatáskörébe tartozott, a továbbiakban tehát ezt is igyekszem áttekinteni. Ezt követően kerül sor a szovjet hadsereg, a helyi közigazgatás és a helyi társadalom viszonyának vázlatos bemutatására, majd kitérek annak az időszakra néhány sajátosságára is, amely folyamán a népőrség tulajdonképpen a kiutasított román csendőrség helyett a román állam alárendeltségében, annak rendfenntartó szerveként működött tovább. A dolgozatot végül a népőrség felszámolásáról fellelhető szórványos dokumentumok rövid összefoglalása zárja.

Előzmények

Miután Románia 1944. augusztus 23-án sikeresen átállt a Szövetségesek oldalára, és 26-án a szovjet és a román hadsereg egységei átlépték a korabeli román–magyar határt, augusztus utolsó és szeptember első napjaiban sor került az ellenséges csapatok által leginkább veszélyeztetett Háromszék polgári kiürítésére. A kiürítés ekkor még csupán a magyar adminisztrációra vonatkozott, azonban a polgári lakosság nem elhanyagolható része is a menekülés mellett döntött. Különösen érzékenyen érintette a helyi közösséget a magyar értelmiség (köztük a lelkészek) tömeges távozása, aminek következtében számos vidéki település gyakorlatilag vezető nélkül maradt. Sepsiszentgyörgy szeptember 8-án került a román, illetve a szovjet csapatok birtokába, ezt követően pedig megkezdődött a román adminisztráció újjászervezése a vármegye területén.¹ Az első román nyelvű

¹ NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor (szerk.) 2003, 34–36.

okiratot polgármesterként Sima Ilie írta alá szeptember 10-én, a prefektusi tisztséget pedig a parasztpárt háromszéki elnöke, dr. Victor Cerghi Pop gyógyszerész kapta.² Sima Ilie helyét a polgármesteri székben rövidesen az az Eugen Sibianu vette át, aki a trianoni döntést követően megszervezte Sepsiszentgyörgyön a román közigazgatás bevezetését. A hónap második felére a megye minden községében elfoglalták állomáshelyüket a román csendőrök, és mindössze egy-két nappal a román hadsereg bevonulása után megérkeztek és berendezkedtek a városban a szovjet katonai hatóságok képviselői is.³

A helyi magyar és román közösségek, illetve a viszályterő román közigazgatás viszonyát aligha érthetjük meg Erdély 1918 utáni történetének ismerete nélkül. Jelen írásban ennek részletes áttekintésére nincs lehetőség, szükséges azonban kitérni az 1940 és 1944 közötti események néhány, a két etnikum szempontjából releváns aspektusára.

Románia az 1940-es évi tárgyalásokat követően 295 ezer négyzetkilométeres területéből Észak-Erdéllyel együtt majdnem 100 ezer négyzetkilométernyit veszített el. A területveszteségek súlyos következményekkel jártak az országra nézve: „Menekültek tízezrei keltek útra – írja ezzel kapcsolatban Ablonczy Balázs – megbukott a kormány, a király lemondott, számos helyen felbomlott a rend, magyar-, zsidó-, sőt németellenes atrocitásokra került sor. Felfüggesztették az alkotmányt és a parlamentet, és kormányra került a Vasgárda és Ion Antonescu tábornok.”⁴ A magyarok a visszacsatolandó területeken (így Sepsiszentgyörgyön is) önvédelmi gárdákat hoztak létre, amelyek egyrészt megpróbálták megakadályozni, hogy a kivonuló román hadsereg és adminisztráció gyárakat szereljen le, másrészt igyekeztek helyreállítani a rendet, ám a polgárőrök több esetben is összetűztek a román hadsereggel, amely gyakorta a civilek ellen fordult.⁵ A kivonulásnak Sepsiszentgyörgyön is volt magyar áldozata.

Észak-Erdély magyar uralom alá kerülése a románokra nézve járt tragikus következményekkel. A honvédség bevonulása során több településen (például Szilágyippen és Ördögkúton) tömeggyilkosságokra került sor, és számos esetben a helyi magyarok is kihasználták az alkalmat, hogy a román uralom

alatt elszenvedett sérelmeikért elégtételt vegyenek maguknak: „hol »csak« megverték a román jegyzőt, tanítót, papot – írja már idézett művében Ablonczy –, hol lebontották a község pénzből és a helyiek kényszermunkájával épített román (görög katolikus vagy görögkeleti) templomot [...], egyes esetekben pedig népitételekre is sor került a magyar hatóságok tudtával vagy egyenesen támogatásával.”⁶ A területátadás után ideiglenesen felállított magyar katonai közigazgatás ugyancsak számos, a román lakosság ellen irányuló intézkedést foganatosított.

Az uralomváltás jelentős népmozgást idézett elő a románok körében.⁷ Sokan már a román adminisztráció és a hadsereg kivonulásakor, mások pedig a magyar államhatalom berendezkedését követően hagyták el Észak-Erdélyt: 1940 és 1944 között (önként vagy kényszernek engedelmesséve) megközelítőleg 220 ezer személy ment át Romániába; és ebből csak mintegy 28 ezer fő körülre tehető azok száma, akik 1920 után telepedtek át a szóban forgó területre. A katonaköteles korú férfiak menekülése – akárcsak a román oldalon maradt határ közeli falvak magyar férfilakossága esetében – mindennapos jelenségnek számított.⁸

A lakóhelyükön maradt románok helyzete a magyar polgári közigazgatás felállítását követően valamelyest rendeződött ugyan, de továbbra sem volt irigylésre méltó. Bár a román nemzeti színek viselése ellen a magyar hatóságok nem indítottak eljárást, a magyarok ellenséges reakciói esetén fel kellett szólítaniuk a román nemzetiségű lakosokat, hogy tartózkodjanak ezek használatától. Amint az ezzel kapcsolatos panaszokból kiderült, a magyarok esetenként azt is sérelmezték, hogy egy-egy település román lakói annak ellenére sem voltak hajlandók magyarul beszélni, hogy ismerték a nyelvet.⁹ Számos esetben előfordult, hogy csendőrök, illetve leventeparancsnokok fizikailag is bántalmaztak román nemzetiségűeket,¹⁰ és hasonló volt a helyzet a honvédségben is, ahol egyébként a megalázó bánásmód miatt az erdélyi magyar katonák és a magyarországi tisztek, illetve altisztek között is meglehetősen kiéleződött a viszony.¹¹

A két etnikum kapcsolata 1944. augusztus 23-át követően, miután Románia és Magyarország hadsere-

² Beke György emlékei szerint Cerghi Pop 1940-ben, a magyarok bejövetele előtt eladta gyógyszerét egy magyar vevőnek, 1944-ben pedig mindenféle térítés nélkül visszavette tőle. BEKE György 1993.

³ A hatóságok visszatérésével kapcsolatosan lásd: BENKŐ Levente 2012 és BAICU Dan 1996.

⁴ ABLONCZY Balázs 2011, 53.

⁵ Uo. 53–54.

⁶ Uo. 63–64.

⁷ A magyar menekültekkel kapcsolatban lásd: ILLÉSFALVI Pé-

ter – SZABÓ Péter – SZÁMVÉBER Norbert é. n. 38.

⁸ ABLONCZY Balázs 2011, 206–207. A román–magyar viszonyra és az őket ért sérelmekre vonatkozóan lásd: SÁRÁNDI Tamás 2014.

⁹ Uo. 118.

¹⁰ Uo. 90.

¹¹ Az erdélyi katonák és az anyaországi tisztesek, altisztek közti viszonyról, illetve a román nemzetiségű katonák helyzetéről a honvédségben lásd: ILLÉSFALVI Péter – SZABÓ Péter – SZÁMVÉBER Norbert i. m. 19–20, 41–43.

ge szembekerült egymással, tovább romlott: míg a román alakulatok szeptember 23-án Magyarretetén, 24-én pedig Gyantán végeztek ki magyar lakosokat,¹² a magyar csapatok Aradon, Sármáson és Marosludason zsidókat gyilkoltak le,¹³ a román szakirodalom több településen tart számon román áldozatokat is. Ugyancsak 1944 szeptemberében kezdődött meg a román adminisztráció észak-erdélyi berendezkedése is.

Háromszéken a román közigazgatás visszatérését követően két, a magyarokat érintő jelentős eseményre került sor: egyrészt erre az időszakra esett a Brassóban megalakult *Iuliu Maniu Önkéntes Zászlóalj*, vagy ahogy a köztudatba bevonult, a „*Maniu-gárda*” (néha „*voluntárok*”) székelyföldi tevékenysége. Másrészt a visszatért román hatóságok utasítására, a csendőrség részvételével ekkor internálták a magyar férfilakosság jelentős részét is.

Amint Benkő Levente kutatásainak köszönhetően ismeretes, a mintegy 5-600 főt számláló Maniugárda, amely egy műszaki, illetve egy harcoló egységből állt, szeptember 15-én este parancs nélkül, de a brassói román és szovjet hatóságok tudtával, illetve engedélyével indult el Sepsiszentgyörgy felé, ahol az alakulat egységeit a Székely Mikó Kollégiumban szállásolták el. Az önkéntesek épp időben érkeztek ahhoz, hogy részt vegyenek a román közigazgatás visszatérése alkalmából rendezett díszszemlén. Gavrilă Olteanu, az alakulat parancsnoka ebből az alkalomból beszédet is mondott, amelyben – több korábbi, illetve későbbi nyilatkozatához hasonlóan – azt hangsúlyozta, bosszút kíván állni mindazokért a sérelmekért, amelyeket a románoknak a távolabbi múltban, valamint a második bécsi döntés után kellett a magyaroktól elszenvedniük. Nézeteivel aligha keltett feltűnést: Victor Cerghi Pop szónoklata, ha nem is volt ennyire szókimondó, lényegét tekintve nem tért el jelentősen az Olteanuétól.

Az önkéntesek, bár akcióik célja elvben a partizánfészek¹⁴ felszámolása és a lakosság birtokában található hadianyag összegyűjtése, illetve a rend helyreállítása volt, előbb egy sepsiszentgyörgyi kereskedőt és egy árkosai férfit fosztottak ki (az utóbbinak a feleségét is megerőszakolták), majd szeptember 25-én Szárazajtára vonultak, ahol másnap kivégeztek tizenkét polgári lakost. A gárda a hónap vége körül távozott a vármegyéből. Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, tevékenységéről a polgári és a katonai hatóságok egyaránt tudomással bírtak.¹⁵

Bár a tárgyalt időszakban kétségtelenül a román önkéntesek által végrehajtott kivégzések kaptak nagyobb nyilvánosságot, a háromszéki férfiak internálása a megye lakosságának jóval nagyobb hányadát érintette. Az 1944. szeptember-októberében végrehajtott internálás során ugyanis a román csendőrség kétezernél több háromszéki férfit hurcolt el, súlyos munkaerőhiányt idézve elő ezzel az őszi betakarítás előtt álló megyében.¹⁶ Benkő Levente és Papp Annamária a különféle fogolytáborokba hurcoltak nagy számát azzal magyarázza, hogy a román hatóságok önkényesen értelmezték az internálásra vonatkozó rendeleteket,¹⁷ azonban úgy tűnik, a magyar lakosságot olyan területekről is hasonló módon internálták, amelyek fölött kizárólagosan a szovjetek gyakoroltak ellenőrzést.¹⁸

A román és magyar szakirodalom többnyire eltérő módon mutatja be a tárgyalt korszak történéseit. Amint arról Dumitru Şandru egy 1995-ben megjelent írásában beszámol, a szovjet parancsnokság Kézdi járás élére egy Rákos Árpád nevű férfit állított, aki szeptember 22-én arra szólította fel a bélafalvi csendőrparancsnokot, hogy a román hatóságok által kinevezett polgármester helyett engedélyezze egy magyar, általa kinevezett polgármester hivatalba lépését, ugyanakkor elrendelte, hogy a község védelmére létrehozandó nemzeti gárdának magyarokból kell állnia, és hogy az iskolák október 1-től szintén magyarul kezdjenek tanítani. Nem sokkal később a szentkatolnai csendőrparancsnokot hívták be a kézdívásárhelyi szovjet parancsnokságra, ahol értésére adták: ha nem hajja végre a járás új előljárójának utasításait, semmi értelme, hogy a községben maradjon.¹⁹

A magyar szakirodalom, illetve a magyar források egészen más képet festenek arról, hogyan élték meg a magyarok a román adminisztráció visszatérte után kialakult időszakot. „Nagy volt a lelkesedés a románok között – írja Bede Erika Papolcról szóló falumonográfiájában. – Újra a falu urának érezték magukat, s újra megalázhatták a magyarokat. Papolcon is megszervezték a vasgárdát, minden magyart fasisztának neveztek, szabadjára engedték a bosszúállás szellemét. Oktalanul sértegették, ütötték, verték, rugdosták az utcán, a munkahelyen, a korcsmában a magyarokat. A vasgárda indulatainak megfékezésére nem egy helyen az orosz katonáknak kellett beavatkozni.”²⁰ Luka László, aki 1944 novemberében látogatott a háromszéki Lemhénybe, a *Tribuna Po-*

¹² VINCZE Gábor 1999.

¹³ ABLONCZY Balázs 2011, 257.

¹⁴ Ilyenek létezésének a magyar nyelvű szakirodalomban nincs nyoma, a román nyelvű szakirodalom pedig csak általánosságban, konkrét esetek bemutatása nélkül említi őket.

¹⁵ BENKŐ Levente 2012.

¹⁶ BENKŐ Levente – PAPP Annamária 2007, 80–81.

¹⁷ Uo. 47–49.

¹⁸ MOLNÁR D. Erzsébet 2015, 120.

¹⁹ Erről bővebben lásd: ŞANDRU, Dumitru 1995, 401–417.

²⁰ BEDE Erika 2001, 179–180.

porului című lapnak számolt be tapasztalatairól: „Az éjszaka leszálltával a rettegés és a félelem költözött a faluba, a légkör nyomasztó volt. Először azt hittem, hogy a parasztnak nincs petróleumuk és ezért nem gyújtottak lámpát. De nem ez volt az ok. Azért maradtak sötétségben, mert féltek: féltek a szomszédos Bereck község csendőreitől és a román »önkéntes« bandáktól, amelyek kifosztották és megfélemlítették őket.²¹ A szovjetek ugyan Lemhényben is létrehozták a helyi nemzeti gárdát a rend fenntartására, csak hogy a gárda tagjait a román csendőrök később lefegyverezték, és fegyvereiket berecki román önkéntesek között osztották szét. „Hogy hogyan tartották fenn ezek az önkéntesek a rendet – tért ki a kérdésre nyilatkozatában Luka – azt a megfélemlített székelyek arckifejezése mutatja. Az új rend éjszakai fosztogatásokat, kínzásokat, erőszakoskodásokat jelentett.²² Hasonló állapotokról tudósítottak a román csendőrség október 10-i, illetve 25-i jelentései is, amelyek arról számoltak be, hogy a kovásznai őrshez tartozó településekre visszatért románok, akik a második bécsi döntést követően menekültek el, erőszakkal szereztek vissza a magyaroktól mindazt, amit ezek az általuk elhagyott lakásokból elvittek. A magyarok nyugtalanságát az is fokozta, hogy a románok – bosszúból a magyar uralom alatt elszenvedett sérelmeikért – minden alkalmat megragadtak, hogy zaklassák őket. Különösen erős volt a bosszúvágy azokkal szemben, akik korábban (feltehetően a magyar bevonulás időszakában) csoportokba verődve bántalmazták románokat, vagy megrongálták azok tulajdonát.²³

A legrészletesebben arról, hogy milyen következményekkel járt a román hatalom visszatérése egy adott település életében, Máthé János számol be magyarhermányi kronológiájában. Amint e kronológiából kiderül, október 1-én a román csendőrök több hermányi lakost megvertek, mert kiderült rólok, hogy lemaradt és saját csapataikat utolérni próbáló német katonáknak adtak szállást és ételmezt; a bántalmazottak egyike később belehalt sérüléseibe.²⁴ Október 28-án ugyancsak a csendőrök arra utasították a bírót, hogy a szövetség két cséplőgépe és a falubeli molnárok után szolgáltatson be tíz zsák finomlisztnek megőrölt búzát a bibarcfalvi őrsnek. Egy napra rá mindazokat, akiknek száraz tűzifa volt a birtokukban, kötelezték, hogy ebből egy-egy szekérral szállítsanak be az említett őrsre (a csendőrök elképzelése szerint mintegy ötven szekérnyi fának kellett volna így összegyűlnie), 30-án a baróti szolgabíró

Magyarhermányba menekített ingóságait vitték el, és ugyanakkor azt is megparancsolták a helyi bírónak, hogy két napon belül küldjön nekik 15 tyúkot és 300 tojást.²⁵ November 12-én a román jegyző, a román pap és az ugyancsak román polgármester azért hívta össze a falusiakat, hogy felelősségre vonják őket a két háború között kényszermunkával felépített görögkeleti templom megrongálásáért. „A román pap és Olteán [polgármester] merész kijelentéseiből azt lehetett következtetni – írja Máthé –, hogy a templomtetőzet szétbontásáért a szárazajtaihoz hasonló vérengző megtorlás jár az eszükben. Amikor a jelenlevők ígérték, hogy a templomot újra fogják építeni, Olteán azt kiáltotta:

– Nem kell felépítések, itt van egy templom – (bizonyára a református templomot értette) –, az elég, mert itt ezután csak egy nép fog lenni: a román. Olteán magyargyűlölete eddig is ismeretes volt – fejezi be a történet elbeszélését Máthé –, de a mostani hangja és fenyegetőzése különösen meglepte a jelenlevőket, a gyűlés egész ideje alatt a magyarság és a magyar közigazgatás gúnyolása, gyalázása folyt megszakítás nélkül a szájából.²⁶

Ekkor még sem a falubeliek, sem a román előljárok nem tudták, hogy aznap a romániai *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* (SZE) néven Vinogradov tábornok és Vasziljev vezérkari főnök elrendelte, hogy a román közigazgatásnak el kell hagynia Észak-Erdély területét, csupán a vasút és a posta maradhat az említett területen.²⁷

A csendőrök számára, akiknek szintén menniük kellett, engedélyezték, hogy szállítóeszközöket rekviráljanak a kiürítéshez, ugyanakkor azt is tudatták velük, hogy mindazokat, akiket a határidő lejárta után a kiürítendő területen találnak, lefegyverzik, sőt le is tartóztatják.²⁸ A sepsiszentgyörgyi csendőrlégió és a prefektúra Prázsmárra települt, ahol elvben mindkettő tovább működött, bár az utóbbi tevékenységével kapcsolatban Dan Baicu szerint semmiféle dokumentum nem maradt fenn.²⁹ Ugyancsak Baicu számol be arról, hogy a kivonulás alkalmával több alkalommal magyar partizánok támadtak a csendőrökre (ezt semmiféle más forrás nem látszik megerősíteni), és szintén ő ismerteti az oltszemi őrs legénységének esetét. Amint a különböző dokumentumokból kiderül, a feltehetőleg Brassó felé kivonuló oltszemi csendőrök útját november 14-én Sepsiszentgyörgyön 50-60 vörös karszalagot viselő fegyveres állta el, akik előbb a csendőrök holmiját

²¹ Az írást átvette a *Népi Egység* november 17-i száma is.

²² *Népi Egység*, 1944. november 17.

²³ Idézi LÁCÁTUŞU, Ioan 2013.

²⁴ MÁTHÉ János 2008, 45–46.

²⁵ Uo. 48.

²⁶ Ua.

²⁷ NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor 2003, 52.

²⁸ ŞANDRU, Dumitru 1995, 401–417.

²⁹ BAICU Dan 1996, 243.

dobálták le a szekerekről, majd a fegyvereiktől is fosztották őket (egy másik jelentés szerint az akciót orosz katonák és magyarok közösen hajtották végre). Arra, hogy az oltszemiek betartották-e a határidőt, Baicu nem tér ki, megemlíti viszont, hogy Sepsiszentgyörgy elöljárósága még a román hadsereget is fosztogatással vádolta meg, holott szerinte mindössze arról volt szó, hogy az adott parancsnokság útban a front felé megpróbálta beszerezni az alárendeltségébe tartozó csapatok ellátásához szükséges készleteket.³⁰

A román csendőrség, illetve az adminisztráció tehát kivonult a megyéből, azonban egy december 20-i utasítás, amelyben a hadügyminisztérium a korábban internált és Sepsiszentgyörgyön fogva tartott háromszéki férfiak szabadon bocsátását rendelte el, arról tanúskodik, hogy a sepsiszentgyörgyi helyőrség valószínűleg a városban maradt.³¹ Jól illusztrálja az időközben létrejött helyi közigazgatás hatáskörének korlátait, hogy az említett helyőrség őrizete alatt álló internáltak, bár a miniszterelnök és a belügyi tárca is beleegyezett szabadon bocsátásukba, végül mégis a földvári lágerbe kerültek.³²

A román adminisztráció 1944 novemberében történt kiutasításától az 1945 márciusáig terjedő időszakot főként Vincze Gábor, illetve Nagy Mihály Zoltán munkásságának köszönhetően ismerjük, a közigazgatás helyi szerveinek kiépülésével kapcsolatban azonban így is meglehetősen keveset tudunk. Amint egy általuk idézett visszaemlékezésből kiderül, Marosvécsen például a román adminisztráció kivonulását követően, november 14-én egy orosz tiszt arra szólította fel a lakosságot, szervezzék meg a falu vezetését, és vegyék fel a kapcsolatot a régi tanáccsal, a leendő elöljárók egyik feladatuként pedig a közbiztonságról való gondoskodást jelölte meg, azaz a kitéttel, hogy a rendbontókat a régi orosz parancsnokságnak kell átadniuk.³³ Elképzelhető, hogy a hatalomváltásra számos településen ehhez hasonló módon került sor.

A közrend fenntartására a kiürített megyékben – feltehetően szintén szovjet javaslatra vagy utasításra – úgynevezett néprendőrségeket, népcsendőrségeket hoztak létre, amelyek felállítására először a városokban került sor, a legénység nagy részét pedig szervezett munkások, kommunista vagy szociáldemokrata aktivisták alkották. Ugyancsak ebből a körből, valamint a kommunista párt vidéki szimpatizánsaiból kerültek ki a falusi népcsendőrségek szervezői is. A rendfenntartókat, akik civil ruhájukon vörös kar-

szalagot viseltek, innen-onnan összeszedett fegyverekkel szerelték fel. A helyi egységek etnikai összetételét illetően már az alapítás időszakában problémák merültek fel, a szovjetek utasítása értelmében ugyanis a vegyes lakosságú településeken ezeket az őrségeket a románoknak és magyaroknak közösen kellett volna létrehozniuk, erre azonban nem minden esetben került sor.³⁴

Az újonnan kiépülő közigazgatásnak óriási nehézségekkel kellett megküzdenie: a románok által kiürített területen a legalapvetőbb élelmiszerekben is hiány mutatkozott, nem vagy csak alig működött az igazságszolgáltatás, és hiányzott a gyógyszer és az orvosi személyzet is. Mivel a korábbi harcok során a hidakat és az alagutakat a németek felrobbantották, nem működött a vasút, és nem volt lehetőség a gyárak újraindítására sem.³⁵ A megyefőnökök/főispánok, hogy a felmerülő gazdasági problémákat megoldják, igyekeztek önállóságra berendezkedni, ez azonban két okból sem sikerülhetett: egyrészt ehhez semmiféle eszköz nem állt az új közigazgatás rendelkezésére, másrészt pedig a főként politikai szempontok alapján kinevezett vezetők számos esetben nem értették a dolgukat.³⁶ Látnunk kell azonban, hogy az az egyáltalán nem szokványos helyzet, ami Észak-Erdélyben a tárgyalt időszakban előállt, egy képzett személyzettel működő, ám a központjától elvágott adminisztrációt is óriási kihívások elé állított volna.

A Nagy – Vincze szerzőpáros szerint a magyarok a szovjet katonai közigazgatás bevezetésétől az ellenük irányuló atrocitások és a folyamatos rablás megszűnését remélték, és úgy tűnik, a Vörös Hadsereg helyi parancsnokságai a vegyes lakosságú területeken valóban igyekeztek valamiféle védelmet nyújtani a magyar közösségeknek. Egészen másképp élték meg az adott időszakot az észak-erdélyi románok, akik a november 12-i döntést igazságtalanságnak érezték, a létrejövő új adminisztrációt pedig a magyar uralom továbbélésének tartották.³⁷ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy bár a túlnyomóan magyar lakosságú megyékben a magyarok valóban többségbe kerültek a közigazgatásban, és a rendfenntartó szervek legénységének nagy részét is ők tették ki, védettségük, amelyet elvben a szovjetek jelenlétének kellett volna garantálnia meglehetősen viszonylagos volt: például Szatmárnémetiből és környékéről januárban épp a szovjetek hurcoltak kényszermunkára több ezer sváb származású lakost anélkül, hogy ez ellen bárki bármit is tehetett volna.³⁸

³⁰ Uo. 243–244.

³¹ BENKŐ Levente – PAPP Annamária 2007, 81.

³² Uo.

³³ NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor 2003, 72.

³⁴ Uo. 73.

³⁵ Uo. 74.

³⁶ Uo. 75–76.

³⁷ Uo. 100.

³⁸ Uo. 72–73.

Háromszéken a baloldali közigazgatás felállítása szorosán összefonódott a *Magyar Népi Szövetség* (MNSZ) tevékenységével. Az MNSZ – eleinte még MADOSZ-ként³⁹ – a szovjet és román csapatok nyomában jelent meg a térségben: a brassói kiküldöttek előbb a megyeszékhelyen keresték meg a szervezésre alkalmasnak vélt embereket, majd ezekkel, valamint a Kommunisták Párt tagjaival közösen mentek ki a falvakba létrehozni a vidéki szervezeteket. A munka, amit a román hatóságok akadályozni igyekeztek, igazán a román közigazgatás kiutasítását követően kapott lendületet.⁴⁰ Számos esetben a megfelelő emberek megtalálása sem okozott gondot: olyan településeken, ahol a Vörös Hadsereg megfordult, ezek gyakran maguk jelentkeztek a szovjeteknek.⁴¹

Az új közigazgatás megszervezésének sikerét a *Népi Egység* december 3-i száma adta hírül. A meglehetősen hosszú írás, amely tulajdonképpen az MNSZ sepsiszentgyörgyi gyűléséről számolt be anélkül, hogy annak pontos időpontját közölte volna, a szervezést illetően nem tartalmaz túl sok részletet, az azonban kiderül belőle, hogy Háromszék megye főispánja Kerekes Béla Zsil-völgyi munkásvezető lett, aki korábban együtt ült börtönben az MNSZ elnökével, Kurkó Gyárfással, és Sepsiszentgyörgy polgármestere ugyancsak Kurkó régi harcostársai közül került ki.⁴² Az MNSZ dominanciáját látszik igazolni a román, illetve a szovjet hadsereg bevonulása után kiadott, *Dolgozók szava* című, nyilvánvalóan baloldali lap megszüntetése is, amit Kurkó egyrészt azzal indokolt, hogy nem lenne ajánlatos, ha a megye lakossága újra azok befolyása alá kerülne, akik nemrég még „a Székely Nép Berlinből irányított szellemét” vallották, másrészt kijelentette, hogy a *Dolgozók szava* inkább nehezítette, mint megkönnyítette az Országos (Nemzeti) Demokrata Arcvonal (ODA)⁴³ munkáját. Azonban mindamellett, hogy azokat, akik nem vetik alá magukat a demokrácia által megkövetelt fegyelemnek, Kurkó maga is kényszer munkával fenyegette, az ülésen azt is megemlítette, hogy a jövőben a tisztviselőket a nép fogja választani.⁴⁴ Feltehetően ugyancsak ezen vagy egy aznapi, a községi megbízottak részvételével megtartott ülésen került sor számos, a közigazgatást közvetlenül érintő határozat elfogadására, és ugyancsak ekkor születhetett döntés a népesség létrehozásáról is.

Úgy tűnik, valamikor a gyűlést követően valóban sor került a megígért választásokra. „Összegyűltünk a városi moziban – írja Beke György, aki maga is részt vett az eseményen –, mi diákok a karzaton helyezkedtünk el, a színpadra pedig kiállt két meglett férfi, és vetélkedni kezdtek egymással. Ilyenképpen:

– Mit képzelsz, testvér, a munkásember világlelétében csak a fűrész muzsikáját hallgatta?

Célzás volt az egyik jelölt, Kisgyörgy Tamás asztalos mesterségére. Egyébként a másik jelölt, egy bizonyos Balogh testvér szintén az asztalos szakmát gyakorolta, de szabad idejében muzsikált is. Végül Kisgyörgy Tamás javára szavaztunk, mert a Brassóból 1940 őszén hazatért iparos köztisztviselőnek örvendett a városban, Magyar megmaradásról és társadalmi haladásról beszélt a színpadon, s noha nem értett a zenéhez, igen talpraesett embernek látszott.⁴⁵

Beke György azt állítja, akkor eszükbe sem jutott, hogy tulajdonképpen mindkét fél kommunista volt, és így a választás inkább a szabadság illúzióját nyújtotta igazi szabadság helyett, úgy tűnik azonban, korántsem hódolt be mindenki ennek az illúzióknak. „A román hatóságok Észak-Erdélyből való kitakarodása után a kommunisták sietve kezdtek berendezkedni – írja Máthé János ugyanerről az időszakról –, és amint kihirdették, az előnyomuló orosz és román csapatok élelem utánpótlása volt a legfőbb gondjuk. [...] A kommunista közigazgatás csak úgy ontotta a parancsoló, követelőző rendeletek sokaságát, a községi vezetők megriadva kérdezték – mi lesz ebből?”⁴⁶

A már említett sepsiszentgyörgyi MNSZ-népgyűlésen elhangzottak, illetve néhány fennmaradt dokumentum arra utal, hogy a román adminisztráció kivonulását követően a megye új vezetése valóban szinte megoldhatatlan problémákkal szembesült. „A folyó évi november hó 14-én visszavonuló Cserghi Pop Viktor volt főispán a vármegye központi hivatalait minden pénz nélkül hagyta – írta egy 1944. december 4-i felhívásában Kerekes Béla, a megye új főispánja – és azok még a legszükségesebb irodai kellékekkel sincsenek ellátva.”⁴⁷ Sepsiszentgyörgy város pénztára szintén üres volt, és a pékek már az első napon közölték, hogy a liszthiány miatt képtelenek ellátni a lakosság kenyérszükségleteit. A város polgármestere a népgyűlésen elhangzott beszédében mindössze az általánosságok szintjén tért ki a problé-

³⁹ *Magyar Dolgozók Szövetsége*, 1934–1939-ig működő romániai magyar baloldali szervezet. A névváltoztatásra 1944. október 16-án került sor.

⁴⁰ Ezzel kapcsolatban bővebben lásd: VINCZE Gábor 1999, 398–431.

⁴¹ Lásd NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor 2003, 58, valamint RIGÓ Róbert 2015, 134–141.

⁴² *Népi Egység*, 1944. december 3.

⁴³ Románul: *Frontul Național Democrat*.

⁴⁴ *Népi Egység*, 1944. december 3.

⁴⁵ BEKE György 1993.

⁴⁶ MÁTHÉ János 2008, 49.

⁴⁷ SÁL, Fond 125, inv. 131, dos. 1944/1945, f. 1.

mák megoldására, azonban talán még így is érdemes idéznünk a névtelen cikkíró által összefoglalt felszólalásból: „Hangsúlyozta [a polgármester – megj. M. S.], hogy a közellátási hiányok által keletkezett nehézséget megfeszített munkával és megértéssel sikerült leküzdeni, és így biztosították a város ellátását. Elmondotta, hogy tisztviselőivel hajnaltól késő estig együtt dolgozik, és kéri a lakosságot, hogy legyen megértéssel a hatóságok iránt [...]”⁴⁸

A jelek szerint a lakosság is alaposan kivette a részét a megye életének újraindításából: Angyalos község 103 családfője saját kezdeményezéséből mintegy 4527 (a *Népi Egység* szerint 4800) pengőt gyűjtött össze, amit november 27-én befizettek a vármegye pénztárába, s a későbbiekben pedig a megyefőnök felhívására számos más településen is sor került pénzgyűjtésére ugyanebből a célból. Hogy az iskolákat újra használhatóvá tegyék, a dohánygyári munkások elvállalták, hogy ingyen megtakarítják őket a romoktól, 13 asztalos és munkás pedig egyetlen nap alatt mintegy ezer pengő értékű javítást végzett el a gimnázium épületében. Schuller Sándor tanfelügyelő állítása szerint román vidéken románul, magyar vidéken magyarul szándékoztak beindítani az oktatást.⁴⁹

A közigazgatás feladatai azonban nem merültek ki a kezdeti nehézségek leküzdésében: foglalkozniuk kellett a szovjet megszállásból fakadó problémákkal, amelyek a vöröskatonák kezdeti fosztogatásaitól a különféle termények, élelmiszerek beszolgáltatásáig terjedtek (nem beszélve a brassói kórházban fekvő szovjet sebesültek számára elrendelt különféle gyűjtésektől); újra kellett indítaniuk az ipari és a mezőgazdasági termelést; gondoskodniuk kellett az elhagyott javak hasznosításáról és megőrzéséről; a közelgő télre való tekintettel tűzifát kellett biztosítaniuk a lakosság számára, valamint meg kellett akadályozniuk a különféle javak kiszállítását a vármegye területéről.

Ugyan erre csak különféle egyéb forrásokból következtethetünk, de feltételezhető, hogy a hatóságok helyzetét különösen megnehezítette a férfi munkaerő súlyos hiánya. A közhiedelemmel ellentétben a háromszéki férfiak nem csupán a székely Határvédelmi Erők kötelékében teljesítettek szolgálatot, hanem a 27. Székely Könnyűhadosztály sepsiszentgyörgyi állomáshelyű I. zászlóaljában is. Ezzel a zászlóaljjal a vármegye tényleges katonáinak, illetve tartalékosainak nagy része már 1944 áprilisában a keleti frontra került, ahonnan ugyan a román kiugrást követően újra Erdélybe vezényelték őket, Székelyföldet azonban már soha nem érték el.⁵⁰

A határőrség mozgósításával az addig otthon maradtaknak is menniük kellett. Hogy ez milyen hatással volt a háromszéki falvakra, arról Kiss Árpád visszaemlékezése fest meglehetősen pasztikus képet: „most is keservesen tudok visszagondolni, amikor egy falunak a férfiállománya, kb. 120 ember, apák és fiak, egyszerre indultunk, írhatnám úgy is, hogy a vágóhídra, mert akkor akik elmentünk, abból nagyon sokan sohasem tértek haza, az én sógorom is akkor jött el, ahol három árva maradt apa nélkül [...]. [E]gyszerre 1945 őszén 21 embert prédikált a pap a baconi templomban, akik 36 árva gyermeket hagytak apa nélkül, amelyből 6 a mi családunkban volt, a két lánytestvérem gyerekei.”⁵¹ Ugyan a környéken harcoló alakulatokból nagyon sokan megszöktek, és különösen október 15. után a 27. könnyűhadosztálynál is egyre gyakoribbá váltak a szökések, számos székely katona a háború végéig alakulata vagy legálábbis a honvédség kötelékében maradt. A szökevények közül sem mindenki ért haza: többen különféle gyűjtőtáborokba, majd egyenesen Szovjetunióba kerültek, a hazatérteket pedig – mint láttuk – a román csendőrök szedték össze. A hatóságokat nem csupán az általuk képviselt munkaerő kiesése érintette érzékenyen: a családfő hiánya miatt számos család képtelen volt magát önállóan fenntartani, és segélyre szorult. És ha mindez még nem lett volna elég, a nehézségeket tovább fokozta, hogy ezek a problémák mindössze hetekkel a tél beköszönte előtt szakadtak az új vezetés nyakába.

A népőrség szervezése

A háromszéki népőrség szervezése 1944. december 2-án vette kezdetét, azonban az 1940–44 közötti időszakban Észak-Erdély területén korántsem ez volt az egyedüli olyan rendfenntartó szerv, amelyet nem valamely állam működtetett, hanem a helyi közösségek hoztak létre, hogy a hatalmi vákuumból adódó anarchiát elkerüljék. Különféle polgárőrségek, sőt katonai alakulatok – gondoljunk a Székely Hadosztályra – főként az első világháborút követően, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának időszakában jöttek létre, de amint arról már esett szó, a második döntést követő romániai helyzetre az észak-erdélyi magyar lakosság ugyancsak önvédelmi gárdák létrehozásával reagált. Kolozsváron 1940-ben a város utolsó magyar katonai parancsnokának irányítása alatt, egykori magyar frontharcosokból létesült polgárőrség, és emellett Haray Béla dzsúdsucubajnok vezetésével egy ún. „repülő gárda” is működött.⁵²

⁴⁸ *Népi Egység*, 1944. december 3.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ A könnyűhadosztály történetére vonatkozóan lásd: BEREK-

MÉRI Árpád Róbert 2008.

⁵¹ Kiss Árpád visszaemlékezése.

⁵² ABLONCZY Balázs 2011, 53.

Sepsiszentgyörgyön ugyancsak első világháborús veteránok részvételével jött létre hasonló rendfenntartó testület, amelynek tagjai fehér karszalagot viseltek; a tisztek karszalagjára egy, az altisztekére pedig két fekete csík került. A román hatóságok engedélyezték számukra, hogy járőrtevékenységet folytassanak, mi több, bizonyos esetekben együtt is működtek velük, hogy a különféle túlkapasoknak elejét vegyék.⁵³

1944 szeptemberének közepén, amikor az előretörő vörös hadsereg elől visszavonuló magyar adminisztráció ürítette ki a '40-ben megszállt területeket, számos észak-erdélyi település újra rendfenntartó szervek nélkül maradt. Kolozsváron ez alkalommal a Tízes Szervezet tagjaiból szerveztek löfegyverekkel ellátott városi őrséget, amelynek parancsnokát még Bethlen Béla kormánybiztos nevezte ki. A rendőrség és a csendőrség október 9-i távozása után a közbiztonság fenntartása teljesen erre a szervezetre hárult. Marosvásárhelyen, ahol semmiféle polgárőrség nem létesült a magyar adminisztráció távozása után, anarchia lett úrrá a városban,⁵⁴ bár egy szemtanú visszaemlékezése alapján úgy tűnik, hogy a fosztogatások nagy részét nem is annyira a helyiek, hanem a német hadsereg katonái követték el. „Kevés üzlet volt – írja Mirk János, aki ebben az időszakban a galíciai hadszíntérről érkezett a városba –, mely a kifosztást elkerülte. Legtöbbször rolló felszakítva, üveg betörve volt.” Mirk tudomása szerint a németek több esetben nőket erőszakoltak meg, és gyilkosságokat is elkövettek.⁵⁵

Amint a szovjetek fokozatosan birtokukba vették Észak-Erdély területét, maguk is szorgalmazták, hogy az egyes települések lakossága – az etnikai arányok tiszteletben tartásával – a közrend fenntartására ún. nemzeti gárdákat hozzon létre. Háromszéken már 1944 szeptemberében alakultak ilyen gárdák, amelyek tagjait többnyire az oroszok látták el fegyverekkel, ám a visszatérő román hatóságok ezt nem nézték jó szemmel, és esetenként le is fegyverezték a magyar nemzetiségű polgárőröket (ugyanakkor meghagyták a román nemzetiségűek fegyvereit). Mindez természetesen súrlódáshoz vezetett az egyes települések, régiók orosz parancsnoksága és a visszatérő román közigazgatás helyi szervei között.

Bár Sepsiszentgyörgyön már a november 14-i eseményekben is részt vettek vörös karszalagot viselő, felfegyverzett civilek – azaz működött valamiféle fegyveres rendfenntartó csoport –, a csendőrségi feladatokat ellátó népőrség alapításáról először a *Népi Egység* 1944. december 2-i számában közölt, a megye lakosságához intézett felhívásban történt említés. A testület

szervezése annak az ugyancsak december 2-ra datált körlevélnek a hatására indult el, amelyben a Romániai Magyar Népi Szövetség felszólította a községi előljáróságokat, hogy a helyi politikai párt vezetőségével hozzanak létre helyi rendőrségeket.⁵⁶ Igen valószínűnek látszik, hogy a felhívásnak és a körlevélnek egyaránt köze volt ahhoz az MNSZ népgyűléshez, amelyről a *Népi Egység* december 3-i száma tudósított.

Annak ellenére, hogy az újságban közölt kiáltvány is tartalmazott néhány feltételt, amelyeknek a népőrségbe jelentkezőknek eleget kellett tenniük, illetve utalt arra, hogy a leendő népőrök fizetését – lehetőségeikhez mérten – a helyi előljáróságok fogják számukra biztosítani, a létrehozandó testületre vonatkozó pontos irányelveket az említett körlevél tartalmazta, amely minden 1200 fős község esetében két, ennél nagyobb településen három főben állapította meg az őrsök legénységének létszámát, és azt is előírta, hogy rendőrnek csak politikai, illetve erkölcsi szempontból is megfelelő, katonaviselt vagy levante korú férfiak alkalmasak. Az említett helyi rendőrségek létrehozására a községi előljáróságok mindössze négy napot kaptak: a leendő rendőröknek december 6-án 9 órakor kellett eskütelre és parancsátvételre jelentkezniük a járási főszolgabírónál.

A tény, hogy a kisbaconi körjegyzőség december 9-én már azt tudatta Miklósvár járás rendőrfőnökségével, hogy a község rendőreit két darab fegyverrel látták el,⁵⁷ arra utal, hogy a rövid határidő nem okozott különösebb gondot az előjárók számára, a szervezés sikere azonban egy 1945. január 10-i dokumentumból bontakozik ki igazán: a népőrség ekkorra már olyan, megközelítőleg 265 főt számláló testületté nőtte ki magát, amely öt járásban 34 őrsel rendelkezett. A legnagyobb legénységi állománya Kézdi járás nyolc őrsének volt – itt mintegy 63 fő teljesített szolgálatot –; ezt követte Orbai járás és az Uzoni járás hét-hét őrsel és járásonként 35 fő legénységgel, Sepsi járás hét őrsel és 32 fő legénységgel, végül pedig a Miklósvári járás öt őrsel és 30 fő legénységgel. A központi (vármegyei) legénységi létszám 15-25 fő között mozgott, de a mindegy háromfőnyi tisztviselői személyzet és a testület négy nyomozója ugyancsak a vármegyei parancsnokhoz tartozott.⁵⁸ A szervezet élén – vármegyei főparancsnoki rangban – Pila István állt.

A kezdeti időszakban a községi őrsökön az adott településekről származó népőrök teljesítettek szolgálatot, a nagyajtai őrs népőrei pedig egyenesen választás útján kerültek a testületbe.⁵⁹ Január utolsó har-

⁵³ JÓZSEF Álmos 2010, 14.

⁵⁴ NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor 2003, 57.

⁵⁵ MIRK János, *Napló*.

⁵⁶ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 1/1944, f. 14.

⁵⁷ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 1/1944, f. 11.

⁵⁸ SÁL, Fond 123, inv. 129, dos. 3/64/1945, f. 3.

⁵⁹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/1/1945, f. 41.

madában azonban mindez gyökeresen megváltozott. Ekkor ugyanis a járási parancsnokság (amely megnevezésében ezúttal a csendőr- előtagot használta) arra utasította a községi előljárókat, hogy értesítsék a testület tagjait: a csendőrség újjászervezésének következtében saját községéből minden csendőrt a járás valamely más településére fognak áthelyezni. Mindazoknak, akik ilyen körülmények között nem kívántak a testület kötelékében maradni, írásban kellett benyújtaniuk felmondásukat a községi előljáróságokhoz.⁶⁰ Meglehetősen sokan éltek ezzel a lehetőséggel: a szárazajtai körjegyzőséghez tartozó községek csendőrei például, mivel lakóhelyüket elhagyni nem voltak hajlandók, valamennyien visszaléptek a szolgálatról.⁶¹

A változások nem merültek ki ennyiben. Dr. Koncz Ferenc, az akkori vármegyei parancsnok (Pila István a főparancsnoki címet viselte) február 1-én elrendelte, hogy amennyiben a Miklósvár járáshoz tartozó községi őrsök nem a Háromszék vármegyei, illetve a külön Miklósvár járásra kidolgozott, részletes szervezési utasításnak megfelelően vannak megszervezve, úgy a járás parancsnoka haladéktalanul szervezze át azokat. Egy másik passzus a népőrség szolgálati szabályzatára vonatkozott, amelyet nem csupán ismertetni kellett a legénységgel, hanem a mellékelten küldött 34 példányt szét is kellett osztani közöttük, ugyanakkor Koncz arra is utasította alárendeltjét, hogy készítsen részletes kimutatást a járásban szolgálatot teljesítő népőrökről, és haladéktalanul terjesszen fel fizetési jegyzéket, amely alapján a januári béreket számfejtteni lehet. A kimutatásban egyéb adatok mellett az egyes népőröknek kiadott fegyverek és az egyenruha részét képező kék búzakalászos karszalagok számát is fel kellett tüntetni; ez utóbbiakat a járásnak a vármegyei parancsnokságtól kellett beszereznie.⁶² Február 8-i dátummal szabályozták a személyenként kötelező lőszer mennyiséget, az őrsparancsnokok számára pedig elrendelték, írják össze, hány talpalásra van szüksége a legénységnek, hogy az ehhez szükséges talpbőr kiutalására minél hamarabb sor kerülhessen.⁶³ Február 22-én a vármegyei parancsnokság összesen 420 szolgálati lapot⁶⁴ küldött a járásnak, amelyből az egyes őrsök körülbelül hetven darabot kaptak, és egyúttal ismertették velük ezek kitöltési módját is, végül pedig minden őrs számára ún. járőrkönyv vezetését rendelték el, amely értelemszerűen a járőrtevékenység pontos dokumentálását szolgálta.

Ugyancsak február 8-i kezdettel került sor az ún. „pótőrség” megszervezésére. Ez tulajdonképpen nem volt különálló testület; a községi előljáróságok egyszerűen nyilvántartásba vették a községükben lakó férfiakat, akiket igény szerint oszthattak be bizonyos feladatok ellátására a helyi őrsök mellé. Szolgálatukat, amely egy alkalommal nem lehetett több tizenkét óránál, fegyver nélkül látták el, és a népőrökkel ellentétben egyenruhát nem, csak fehér karszalagot viseltek.

Összegezve az eddig elmondottakat, úgy tűnik, hogy a január végi, illetve a februári radikális változásokat követően a népőrség egy alapvetően helyi jellegű, csak nagyon specifikus feladatok ellátására alkalmas, sejtekből álló szervezetből olyan hivatásos állományú, mondhatni teljes értékű rendfenntartó testületté alakult át, amelyre a közigazgatás már bizton támaszkodhatott. A márciusi időszakból már szinte semmiféle olyan intézkedés nem került elő, amely szervezési kérdésekkel foglalkozott volna, ez azonban feltehetően az igen jelentős, országos szintű események hatásának tudható be, ugyanis miután a román uralkodó beleegyezett, hogy Moszkva emberét, Petru Grozát nevezze ki miniszterelnöknek, Sztálin március 9-i táviratában engedélyezte, hogy a román adminisztráció visszatérhessen Észak-Erdélybe.⁶⁵ Döntését a távirat szerint azzal indokolta, hogy az új román kormány a rend fenntartása és a nemzetiségek jogainak tiszteletben tartása mellett azt is vállalta: biztosítja mindazokat a feltételeket, amelyek a front, pontosabban a harcoló szovjet egységek szükségleteinek kiszolgálásáért felelős helyi intézmények zavartalan működéséhez szükségesek.⁶⁶ Érdekes módon a román hatóságok nem állították azonnal félre az orosz katonai közigazgatás időszakában kiépült helyi apparátust: Háromszék vármegye közigazgatása – a népőrséggel együtt – a márciusi eseményeket követően is a helyén maradt. Fontos azonban kihangsúlyoznunk, hogy a helyi intézmények az említett időszakban a román adminisztráció részeként, romániai központok rendeleteit és utasításait végrehajtva, nem pedig ezektől függetlenül működtek tovább. A rendelkezésünkre álló adatok alapján feltételezhető, hogy a népőrség április 1-től került a román állam fennhatósága alá.

A márciusi nyugodt időszakot követően a testület júniusi megszűnéséig további változásokon esett át. Április 14-én arról értesítették Miklósvár járás parancsnokát, hogy a népőrök egy adott településen

⁶⁰ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 79.

⁶¹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 78.

⁶² SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 232.

⁶³ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 238.

⁶⁴ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 158. Ezekből

egyetlen példány sincs a népőrség fennmaradt iratai között, a teljes anyag pedig nem kutatható.

⁶⁵ NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor 2003, 92.

⁶⁶ A Sztálin-távirat szövegét közli ONIȘORU Gheorghe 1995, 422.

egyhuzamban mindössze három hónapon át teljesíthetnek szolgálatot, ezt követően pedig nem helyezhetők vissza ugyanarra az őrsre.⁶⁷ Meglehetősen érdekesen alakult a fehér karszalaggal ellátott polgári őrség sorsa is, amelynek megszüntetésére április 15-i hatállyal került sor. Kivételt csak azok a rendkívüli helyzetben levő őrsök képeztek, amelyek legénységét valamely bővebben ki nem fejtett okból szükségesnek látták polgári őrökkel megerősíteni. A dolog érdekessége, hogy ugyanazon a napon a vármegyei parancsnokság a Szovjet Ellenőrző Bizottság utasítására elrendelte: a rendes népőrségi járőrökön kívül községenként állandóan két személynek kell megfigyelő szolgálatot teljesítenie. E szolgálatot éjszaka az éjjeliőrök látták el, nappal pedig a községek előjárósága osztott be két személyt a feladatra. A megfigyelők ellenőrzését a népőrség járőrei végezték. A rendelet külön előírta, hogy e két személyen kívül a mezei munkákra való tekintettel több embert igénybe venni nem lehet. A fegyverrel is rendelkező erdőőröket és vadőröket ugyancsak felszólították a hatáskörükbe tartozó erdőrészek megfigyelésére.

Mivel a felszámolt polgári őrség létszámára mindeddig nem derült fény, meglehetősen nehéz megállapítani, hogy a két rendelet eredményeként bekövetkezett-e bármiféle változás. A szóban forgó intézkedésekre két, egymástól alapvetően különböző magyarázat kínálkozik: az első szerint a hatóságok így próbálták megakadályozni, hogy ezen a címen bárki indokolatlanul kivonhassa magát a mezei munka alól; a második abból a feltételezésből indul ki, hogy míg a román állam csökkenteni szerette volna azon személyek számát, akik egy-egy településen megfigyelő szolgálatot látnak el, a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság rendeleti úton próbálta elejét venni az efféle törekvéseknek. Nem kizárt azonban, hogy a hatóságok csupán a polgári őrszolgálatot teljesítők számát kívánták korlátozni, bár az a tény, hogy ezt két külön rendelettel szabályozták, némiképp ellentmond e feltételezésnek.

A következő, feltehetően szintén a román állam megfelelő szerveinek döntése alapján foganatosított létszámcsökkentés már magát a népőrséget érintette: egy április 16-i utasítás mindössze 24 órát adott a Miklósvár járási parancsnokságnak, hogy a köpecsi és a nagybaconi őrsöket felszámolja.⁶⁸ Az általuk használt épületet leltár szerint át kellett adni az illető községeknek, a legénység pedig parancsot kapott, hogy azonnali hatállyal vonuljon be a központi parancsnokságra. A nagyajtai őrs létszámát hét, a száraz-

ajtaiét hat, a baróti parancsnokságét pedig – a járásparancsnokkal és az irodai személyzettel együtt – hét főben határozták meg. A járás öt őrséből így csak három maradt a helyén, az eredeti harminc helyett mindössze húszfőnyi személyzettel. A többi járásra vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, azonban fölöttébb valószínű, hogy a létszámcsökkentés, illetve az őrsök számának csökkentése rájuk is ugyanúgy vonatkozott. Az eddigi kutatások arra utalnak, hogy az így kialakított szervezet további módosítására a népőrség júniusi felszámolásáig már nem került sor.

Amint a korábban felváltva használt népőr, illetve csendőr megnevezés is utal rá, rövid működése alatt a testület számtalan különböző névre hallgatott. Míg a *Népi Egység* december 2-i számában közölt felhívás 10. pontjában még népőrség szervezéséről esett szó,⁶⁹ a leendő főparancsnok, Pila István pedig megyei csendőrparancsnokként szignálta a szöveget, a Magyar Népi Szövetség ugyanezen a napon kiadott körlevele már helyi rendőrség létrehozásáról beszélt.⁷⁰ Ezek után abban sincs semmi meglepő, hogy egy december 7-én Bőlönben megtartott házkutatás jegyzőkönyve egyenesen karhatalmi őrségről tesz említést.⁷¹ A helyzet a szervezés befejezésével sem sokat változott: a megyefőnökség által január 22-én kiadott szolgálati utasítás címében újra a népőrség megnevezés szerepelt, maga az utasítás pedig – némileg következtlenül – csendőrként vagy népcsendőrként hivatkozott a testület tagjaira.⁷² A kérdés végül április 4-én, azaz azt követően látszott rendeződni, hogy a népőrség a román állam fennhatósága alá került: a vármegyei parancsnokság ugyanis ezen a dátumon tette kötelezővé a népőr megnevezés használatát, a népcsendőr megnevezést pedig betiltotta,⁷³ de mindezek ellenére egy május 23-ra datált dokumentumon még *Háromszék vármegye népcsendőr parancsnoka* feliratú bélyegző látható.⁷⁴ Egy május 30-i irat alapján úgy tűnik, végül mégis lecserélték a parancsnokság pecsétnyomóját, bár a tiltó rendeletet ezúttal is meglehetősen furán értelmezték. Az új bélyegzőn ugyanis valóban nem szerepelt a népcsendőr kifejezés, ehelyett azonban ez állt rajta: Háromszék vármegye népőrség csendőrparancsnoka.⁷⁵

A parancsnok

A népőrség, de talán nem túlzás azt állítani, hogy a háromszéki közigazgatás legismertebb figurájának kétségtelenül Pila István, a testület parancsnoka tekinthető. Jómagam valamikor a kilencvenes évek

⁶⁷ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 82.

⁶⁸ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/IV/1945, f. 63.

⁶⁹ *Népi Egység*, 1944. december 2.

⁷⁰ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 1/1944, f. 14.

⁷¹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 1/1944, f. 18.

⁷² SÁL, Fond 123, inv. 129, dos. 3/64/1945, ff. 4-6.

⁷³ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 185.

⁷⁴ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/IV/1945, ff. 116-120.

⁷⁵ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/IV/1945, f. 135.

közepén, egy egyetemi szakmai gyakorlat során hallottam róla először, aztán a későbbiekben egyre több interjújt sikerült készítenem vele kapcsolatban. Ahogy az anyag gyűlni kezdett, úgy vált világossá számomra, hogy az egykori népőrsparancsnok alakja az idők során már-már folklorizálódott; az interjúkból, valamint az egyéb források adataiból ugyanis két, egymással több ponton érintkező történet kezdett kibontakozni, bár ezek egyike számos olyan információt tartalmazott, amelyet más adatok inkább cáfolni, mint megerősíteni látszottak.

Pozsony Ferenc szerint Pila István, akit a zabolaiak eszelősnek tartottak,⁷⁶ 1944-ben gróf Mikes Ármin erdőre volt a Putnai-havason, és állítólag már azt megelőzően rádió-összeköttetésben állt az oroszokkal, mielőtt azok átkeltek volna a Kárpátokon. Egy másik magyarázat szerint ugyanezen év augusztusának elején szovjet ejtőernyősök értek földet a Páva fölötti területen, és Pila, aki munkájából kifolyólag járta az erdőt, ráadásul az első világháborúban hadifogolyként oroszul is megtanult, tulajdonképpen velük került kapcsolatba. Mindenesetre attól függetlenül, hogy az említett kapcsolat valóban létrejött-e, Barthos Jenő, egy Zaboláról írt rövid monográfia szerzője szemtanúkra hivatkozva arról számol be, hogy Pila, akit már korábban is kommunistaként tartottak nyilván, nagy lelkesedéssel üdvözölte a faluba bevonuló szovjet katonákat, és a szovjetek is hasonlóan viszonyultak hozzá; amikor kihallgatásra jelentkezett a náluk, írja Barthos, egy tiszt nem csupán fogadta őt, hanem kifejezetten barátságosan bánt vele.⁷⁷ A férfi több forrás egybehangzó állítása szerint is e kapcsolatnak köszönhető, hogy végül őt nevezték ki a háromszéki népőrség parancsnokává.

A szovjetek fogadása mellett Pila másik gyakran emlegetett cselekedete korábbi munkaadója zabolai kastélyának kifosztása volt. A már idézett Barthos-monográfia szerint az egykori grófi erdőőr Mikes Ármin tiszti díszegyenruhájába öltözve, a kastély egyik ablakából dirigálta, hogy a fosztogatásban résztvevő falubeliek közül ki mit vihet el a grófi család javaiból, és azért is őt terheli felelősség, hogy az épület előtti téren közelebről meg nem nevezett személyek elégették a Mikesek könyvtárát.⁷⁸ A homlokzaton látható Mikes-címer viszont állítólag éppen neki köszönhetően menekült meg a pusztulástól: az ő parancsára deszkázták be, később pedig erre a deszkaburkolatra szerelték fel azt a vörös csillagot, amely alatt a címer – mivel a csillagot kommunista jelképként

évtizedeken át senki sem háborgatta – egészen 1989-ig, a kommunizmus bukásáig fennmaradt.

Pila hatalma azt követően teljesedett ki igazán, hogy – bár állítólag csak négy elemi végzet – kinevezték a vármegyei népőrség parancsnokává. Annak ellenére, hogy egy baloldali, alulról építkező közigazgatás végrehajtó-rendfenntartó szervének volt a feje, a különféle beszámolók szerint elegáns lovaskocsin közlekedett (amely valószínűleg ugyancsak korábbi munkaadójától származhatott) és marsallnak címezte magát; nem csoda hát, hogy rövid uralkodását a zabolaiak – némi gúnytól sem mentesen – Pila-korszakként tartják számon.

E korszak leglátványosabb momentumai állítólag a különféle ünnepek voltak, köztük például Pila születésnapja. Az ebből az alkalomból szervezett rendezvény helyszínéül Kovászna városa szolgált. „[A] régi honvédszobor helyén egy talpazat megmaradt – meséli Zágoni Jenő, aki saját állítása szerint gyerekként személyesen is jelen volt, amikor az említett eseményre sor került –, előtte az országzászló, és a talpazat mögé egy tribünt emeltek, és [Pila]⁷⁹ onnan köszöntött minket, felvonuló gyerekeket, felnőtteket, gyári munkásokat, és hát főleg a kíváncsiskodókat. Volt, amikor géppisztolysorozat is elhangzott – hát [hogy] minél nagyobb legyen a felhajtás, minél nagyobb legyen a zaj körülötte.”⁸⁰ Boga Olivér szintén saját élményeként számol be egy hasonló alkalomról: „És akkor volt egy nagy ünnepély, most már nem emlékszem pontosan, hogy milyen ünnepély. [Pila] Felsőrakoztatta a legényeit Kovásznán a főtéren. [K]itették az aknavetőket, ugye, és beszédet mondott, s mikor intett, [tüzeltek velük]. Igen ám, de egyik [embere] se tudta beállítani [az aknavetőt], és arra lettünk figyelmesek, [hogy] a szomszédba, a juhok közé esett be az egyik [akna]. A fák tetején, a fák ágain is bárány- és juhmaradványok voltak.”⁸¹ Fóris Pál elbeszélése szerint⁸² egy ugyancsak kovásznai ünnepségen a Pila-féle népőrség felvonulását úgy szervezték meg, hogy a népőrök az épületek takarásában visszafordulva újra és újra elvonuljanak a város vezetői – köztük az orosz városparancsnok – előtt. Végül ugyancsak Fóris tesz említést egy másik, május 1-i díszfelvonulásról, amely során az orosz városparancsnoknak annyira megtetszett a Pila-csendőrök „húzott lábbal végbevitt” magyar díszlépése, hogy a népőröknek még egyszer el kellett masírozniuk előtte.

A Pila-korszak másik jellegzetességéeként több forrás is a magyarok „általános üldözésének” megszű-

⁷⁶ POZSONY Ferenc 2002, 68.

⁷⁷ BARTHOS Jenő 1996, 26.

⁷⁸ Uo. 26.

⁷⁹ A továbbiakban az interjúk szövegében az olvasást megkönnyítő beszúrásokat szögletes zárójellel jelölöm.

⁸⁰ Zágoni Jenővel készített interjú.

⁸¹ Boga Olivérrel készített interjú.

⁸² Fóris Pállal készített interjú. A két előző interjúalannal ellentétben, akik szemtanúként beszélnek el különféle eseményeket, Fóris azt állítja, ő csupán másodkézből ismeri a történeteket.

nését említi,⁸³ sőt van, aki – egyébként tévesen – úgy véli, a szárazajtai események is csak azért következhettek be, mert Pila hatásköre nem terjedt ki Erdővidékre.⁸⁴ Fóris Pál egyenesen olyan erőként emlékszik a népörségre, amely még a román hadsereg fölött is képes volt ellenőrzést gyakorolni, elbeszélése szerint ugyanis előfordult, hogy egy Brassóból Csíkszereda felé tartó, meglehetősen nagy román katonai konvoj csak népőri kísérettel kelhetett át a megyén.⁸⁵ A terület jelentőségét eltúlzó vélekedések szerint ahhoz, hogy helyi román csoportok magyarelles megmozdulásait megelőzzék, többnyire a népőrök pusztai megjelenése is elégségesnek bizonyult, de történik említés olyan esetről is, amikor a népőrök Dálnok környékén gépágyútűzzel kergettek szét vasgárdista alakulatokat.⁸⁶

Bár Pila uralmának végét az 1945 augusztusában bekövetkezett letartóztatása jelentette, erről is létezik egy olyan verzió, amely szerint a román hatóságok szovjet nyomásra meglehetősen rövid idő elteltével szabadon engedték az egykori népőrpáncsnokot. Szabadulását követően már meglehetősen keveset tudni róla. Zágoni Jenő, aki katonai szolgálatának letöltését követően, 1960-ban került Zabolára, úgy emlékszik, Pila István valamikor 1962-ben vagy 1963-ban amiatt kereste meg őt, hogy a párt új vezetése megvonta tőle a háború után szerzett érdemeiért folyósított nyugdíját. „Engem kért meg – meséli Zágoni –, hogy fogalmazzak beadványokat a minisztériumok – a hadügyminisztérium, belügyminisztérium és a párt központi bizottsága felé. Ezeket megírtam, a borítékot elcímeztem, postára adta ő, és – legalábbis tudomásom szerint – választ sem kapott ezekre a beadványokra. Hogy érdemeire való tekintettel [...] a korább[an] kapott jutalékot tovább folyósítsák. Semmi egyebet. Mert nagy családja van. Nem emlékszem pontosan, de úgy emlékszem, hogy nyolc gyereke volt, és a felesége megvakult.”⁸⁷ Pila korábbi érdemeiért kapott kitüntetésait ugyan nem, de az ezekkel kapcsolatos dokumentumokat állítólag még bemutatta Zágoninak, találkozásukat követően azonban nemsokára meghalt. Bár életét egy rázuható fatörzs oltotta ki, van, aki él a gyanúperrel, hogy halála nem volt egyszerű baleset.

Némileg más történet bontakozik ki a levéltári dokumentumokból, illetve a Pila szülőhelyén készített interjúkból. Amint a község anyakönyvből

kiderül, a férfi 1901. január 20-án született Zabolán. Az első világháború kitörésekor mindössze 13, befejezésekor 17 éves volt; fölöttébb valószínűtlen tehát, hogy a keleti fronton harcolt volna, és így természetesen fogságba sem eshetett. Érdekes módon az említett interjúkban sem esik szó arról, hogy tudott volna oroszul, viszont név szerint is történik említés valaki másról, aki beszélt a nyelvet, és aki – Pilához hasonlóan – szintén vállalt valamiféle szerepet az oroszok bejövételét követően. Az sem kizárt, hogy az illető valóban Pilával együtt fogadta a községbe érkező szovjet katonákat, és mindketten tagjai lettek az általuk alapított fegyveres örségnek.

A román csendőrség egy 1944. október 2-án felvett jegyzőkönyvből a Mikes-kastély kifosztásáról is pontosabb képet kaphatunk. Amint a jegyzőkönyv szövegéből kiderül, valóban Pila törte fel az épületet és egyéb ingatlanokat (feltehetően boltokat), ezt követően pedig a község lakói – románok és magyarok vegyesen – elvittek, illetve elpusztítottak mindent, amit ezekben találtak. Később a csendőrök, amennyire tőlük tellett, összeszedték és egy, az örs közelében lévő házban raktározták el a széthordott tárgyak egy részét, ám amint a szentkatolnai szovjet parancsnokság tudomást szerzett az ügyről, két tisztet küldött Zabolára, hogy az így összegyűjtött holmit Szentkatolnára szállíttassák. Ugyanazon a napon egy Páva felől érkező orosz katona – annak ellenére, hogy a jelentés szerint a Mikes-kastélyt az ún. Nemzeti Gárda tagjai őrizték –, előbb a kastély közelében található tavat kezdte lőni, majd betörte az ajtókat, és bement az épületbe is.⁸⁸

Bár Pila István szerepének fontossága a kastély kifosztásában tagadhatatlan, igen valószínű, hogy az orosz parancsnokságnak tudomása volt a dolgról, sőt az sem kizárt, hogy egyenesen ők adták Pilának az ötletet. Erre utal, hogy egy másik településen, Köpecen dr. Szavu Jenő javait egy orosz tiszt és egy katona osztotta szét a falubeliek között. Az esetről írott csendőri jelentés arról számol be, hogy a köpeciek – feltehetően azt követően, hogy erre felszólították őket – maguk vitték vissza a dr. Szavutól származó tárgyakat, amelyeket a csendőrség – miután a falusi előljáróság, a bíró és dr. Szavu gazdatisztje jelenlétében leltárt készített róluk – ugyancsak zár alatt raktározott el, a raktárnak használt épület elé pedig örséget állított.⁸⁹

ember, aki azonnal jelezte, hogyha valamire készülnek, és ezt neki sikerült megelőzni.”

⁸³ BARTHOS Jenő 1996, 26.

⁸⁴ Zágoni Jenő a vele készült interjúban a következőket meséli: „Lényeg az, hogy az emberek azt mondják, hogy ő megszervezte ezt a polgárőrséget, népőrséget, nem tudom pontosan, hogy milyen neve volt akkor, de letartóztatott több vasgárdistát. Tehát ha észrevette, hogy valahol hát készülődnek valamilyen atrocitásra a magyarokkal szemben, akkor ő ezeket mind meg tudta előzni, mert mindenütt volt neki körzetenként, településenként egy-két

⁸⁵ Fóris Pállal készített interjú.

⁸⁶ Fóris Pál szóbeli közlése.

⁸⁷ Zágoni Jenővel készített interjú.

⁸⁸ SÁL, Fond 99, inv. 105, dos. 129/194, f. 29.

⁸⁹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 214.

Ami az ünnepeket illeti, a Páván, illetve Zabolán készített interjúkban ezek közül csupán egyetlenegről történik említés. „Akkor a nevenapját megtartotta karácsonkor, Isvánkor – meséli Bartos János. – [...] Mindenki, ugye, a faluból, amelyikének jobbcaska módjik vót, egy-egy szál kolbászt kellett adjanak. [...] Nagy muri vót, na, az egész község-háza terme meg vót telve néppel.”⁹⁰ Bartos szerint ugyancsak ekkor került sor az ominózus aknavető esetre is. Pila már korábban rendszeresen küldött ki fogatokat, hogy az Árpád-vonal Kászon környéki erődjeiből az elhagyott fegyvereket, robbanószereket és lőszert összeszedjék. Feltehetően egyik helybeli határőr elbeszélése alapján találhattak rá egy aknavető csövére, amelyet – mivel visszavonuláskor túl súlyosnak bizonyult – a katonák egy árokba dobtak. Bartos úgy tudja, ezt a csövet hozták be Zabolára, a községházához, és ezzel adták le később a díszlővéseket is: „Elég a’ hezza, hogy nevenapja mikor vót, akkor lövetett. [...] Hát, ne rettegjete, aszondja, met [akik lőnek] az[ok] a mi embereink. Hát vet[et]ték az aknát oda ki a hegy felé, s egyszer fut le Hadnagy Feri bátyom. Az isten megfizeti, a házacskámot ne lőjétek el, aszondja. Osztán az öregem odalépett, met ugye aknavető vót. S orosz talplemezt...re tették fel a csövet; az olyan [...] üst alaku [volt], s huzalok vótak rajta. S szegén Fodor Laji (nyugudjék békével) – ő es aknavető vót –, [éppen akkor] beléeresztette az aknát [a csöbe]. Az, ugye, hetven mázsát üt visszafelé, s az öregemnek itt elvágta ne a [...] a lábát, a csizma megtört vérrrel. Osztán elvittük az orvoshoz, na, békítettük. S lőttek még csak tovább, az öregem ahogy mondta, vessétek oda ne, a nagy fenő felé.”⁹¹

Az ünnepség fénypontja – a lövöldözést leszámítva – feltehetően Pila szónoklata lehetett, amit Bartos János csak fellépésként emleget, sajnálatos módon azonban azt, hogy mi hangzott el az alkalomból, nem sikerült kideríteni.

Bár Bartos János Pilát többnyire csak „nagy kolontusként” emlegeti, akit végül „a sok bolondságáért megrekesztettek,” ő is úgy látja, hogy az általa vezetett népőrség fontos szerepet játszott a magyarellenes atrocitások megelőzésében: „Mondjuk jó vót egyes dologba’, hogy a szárazajtai esemény nem történhetett meg. Met itt es könnyen megtörténhetett vóna. Itt nagy vót a román-magyar ellentét. Ugye, bélődöztek – mikor a magyarok jöttek – a házakhoz, minden, úgyhogy itt es baj lett vóna. De osztán ő felállította az ő csendőrségit. [...] [F]egyver vót s töltény elég, s mondjuk a rendre felügyeltek. Abba’

az átmeneti időszakba’, mikor [...] a voluntárok jöttek vóna, azok a Maniu-gárdisták, hát sok jót csinált abba a tekintetbe, hogy nem mertek, ugye, annyira garázdálkodni.”⁹² Mindezek ellenére az interjúban komolyabb fegyveres összecsapásról nem történik említés, csupán Vajnafalva kapcsán hangzik el, hogy a népőrök egy helyi románokkal való összetűzés során fegyverhasználathoz folyamodtak, ám mivel az adott járásra vonatkozó dokumentumok mindeddig nem kerültek elő, az eset megtörténtét sem megerősíteni, sem cáfolni nem lehet.

Úgy tűnik azonban, a helyi román lakosság soraiban valóban voltak olyanok, akik bosszút akartak állni mindazokért a sérelmekért, amelyeket az 1940-es magyar bevonulás, illetve a négyéves magyar világ időszakában szenvedtek el. Erre utal, hogy a falubeliek szerint helyi románok a Pila-korszakot követően sorra mind megverték azt a hét magyar férfit, akit a bevonulás idején elkövetett rongálásokért felelősnek tartottak. Egyikük állítólag később bele is halt a verés során elszenvedett sérüléseibe.⁹³

Arra vonatkozóan, hogy Pila utolsó éveiben segélyért folyamodott volna a román államhoz, ugyancsak nem került elő semmiféle bizonyíték, és az sem tűnik túl valószínűnek, hogy a hatvanas éveibe lépő férfi nyolc gyerekére hivatkozott volna.⁹⁴ Hasonló a helyzet az egykori vármegyei parancsnok halálát illetően is – semmi nem támasztja alá, hogy valaki szándékosan idézte volna elő a számára végzetesnek bizonyuló balesetet. Ezzel kapcsolatban leghihetőbbnek a már többször is idézett Bartos János verziója tűnik: eszerint Pila a szükségesnél kevesebb emberrel próbált megrakni egy rönkszállító autót; rakodás közben egy rönk elszabadult, és elsodorta a férfit. Bartos úgy tudja, Pila a hátára esett, a rágördülő rönk pedig különösen a mellkasát roncsolta össze. A községi anyakönyvben a halál oka nem, csupán annyi szerepel, hogy Pila István 1962. október 26-án távozott az élők sorából.

A testület

Bár a népőrséget rövid létezése alatt többször is átszervezték, alá- és fölérendeltségi viszonyai már a létrehozását követő hetekben kialakultak, és a későbbiek során sem sokat változtak. E viszonyok meglehetősen egyszerűek voltak: az egyes őrsöket egy-egy őrsparancsnok vezette, egy-egy járás őrsparancsnokai felett a járásparancsnok állt, a járásparancsnokok pedig a vármegyei parancsnoknak vagy parancsnokhelyettesnek, illetve a főparancsnoknak voltak aláren-

⁹⁰ Bartos Jánossal készített interjú.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ A folyamodványokat állítólag megíró Zágoni 1960-ben került a faluba, Pila pedig 1962-ben halt meg.

delve. Bár a testület sok szempontból hierarchikus, katonai jellegű szervezetként működött, a magyar királyi csendőrséggel ellentétben az említett beosztásokhoz katonai rang nem társult. A feljebbvalók megszólítása oly módon történt, hogy beosztásuk megnevezéséhez – pl. őrsparancsnok – a testvér szót illesztették. Az úr, az alázatos és a tisztelettel szavak használatát még azokban az esetekben is megtiltották, ha ezt a feljebbvaló megkövetelte volna a beosztottjaitól. Ugyancsak tilos volt a kezét csókolom köszönési forma használata, és ez a tiltás kiterjedt a civilekre is.

Amint arról a korábbiakban már történt említés, a szervezés időszakában minden olyan katonaviselt vagy levente korú férfit, aki ellen sem erkölcsi, sem politikai szempontból nem merült fel kifogás, népőrségi szolgálatra alkalmasnak tekintettek. Azt, hogy valaki teljesíti-e a két utóbbi feltételt, valószínűleg a Magyar Népi Szövetség helyi képviselője bírálta el, bár Nagyajta esete, ahol a népőröket választották, arra utal, hogy eleinte egy-egy faluközösség még maga dönthetett a jelentkezők személyét illetően. Az így létrejött őrsök azonban – egyéb hiányosságai mellett – többnyire helyi jellegű polgárőrségeként működtek, amelyek a közrend fenntartásán túl egyébre aligha voltak alkalmasak, és sokkal inkább szolgálták egy-egy faluközösség, mint a központosított megyei közigazgatás érdekeit. Ezt a tényt a vármegye vezetése is idejekorán felismerhette: erre utal, hogy alig két hónappal megalapítása után már oly módon szervezték át a testületet, hogy a népőröket saját községükből a járás valamely más településére helyezték át, azok számára pedig, akik az új feltételek mellett nem kívánták vállalni a szolgálatot, lehetővé tették, hogy felmondjanak.

Az átszervezés során a felvételi procedura egységesítésére is sor került. Az újonnan jelentkezőknek rendelkezniük kellett a községi előljárással, amely igazolta, hogy a kibocsátó szerv tudomása szerint sem büntetve nem voltak, sem bűnvádi eljárás nincs folyamatban ellenük, emellé pedig a Magyar Népi Szövetség helyi elnökségétől is be kellett szerezniük egy igazoló iratot, amelyben a párt kinyilvánította, hogy pártpolitikai szempontból sem merül fel kifogás velük kapcsolatban. A gyakorlatban a felvételi kérelmet és a két igazolást többnyire ugyanarra a papírlapra gépelték, és a körjegyző, illetve a bíró rutinosabb aláírása mellett a párt titkárnak és elnökének általában nehezkesebb kézírású szignói is szerepeltek rajta.

⁹⁵ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 194.

⁹⁶ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 187.

⁹⁷ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 255.

⁹⁸ Amint egy feljelentésből kiderül, a csíki rendvédelmi testület

A jelentkezőket mindezekkel az iratokkal a járásparancsnokságra irányították, ahol eldőlt, melyik őrsre kerülnek, és ahol egy ún. *Jelentkezési jegyet* állítottak ki számukra, amelyen pontosan megjelölték, mikor kell átvenniük a szolgálatot leendő állomáshelyükön. Feltehetően ugyancsak itt látták el őket egyenruhával és fegyverrel is.

Míg a legénységi állományúak felvételéről meglehetősen részletes információkkal rendelkezünk, az őrsparancsnokok és járásparancsnokok alkalmazásáról vagy kinevezéséről egy eset kivételével szinte semmiféle irat nem maradt fenn, az említett eset azonban különösen érdekes: Kanyó Pál ugyanis, aki a köpecsi őrs parancsnoki állására jelentkezett, korábban a magyar királyi csendőrség őrmestere volt. Erkölcsi bizonyítványához, melyet 1945. február 12-én Olaszteleken állítottak ki,⁹⁵ az ugyancsak olaszteleki „magyar dolgozó népi szövetség” 13-ra datált igazolását is csatolták.⁹⁶ Az egykori csendőrmestert mindkét irat alkalmasnak minősítette az állás betöltésére, és úgy tűnik, múltjában alkalmazói sem találtak semmi kifogásolnivalót, a férfi ugyanis február 15-én már arról tett jelentést a járásparancsnoknak, hogy leltár szerint átvette a köpecsi őrsöt.⁹⁷

A népőröket – bár a kezdeti időszakban ez a feladat inkább a községi előljárásságokra hárult – feltehetően a járásparancsnokságokon vagy a központi parancsnokságon látták el a szolgálathoz szükséges felszereléssel. Háromszéken a helyi közigazgatás döntése alapján a testület tagjai a magyar királyi honvédség gyalogsági egyenruháját viselték,⁹⁸ amelyet – amint ez a korabeli hivatalos levelezésből kiderül – két forrásból kívántak biztosítani: egyrészt lefoglalták vagy összeszedték a lakosságtól a határőrség hátrahagyott készleteit, illetve az ezekből a készletekből származó ruhaanyagot, másrészt a hazatérő hadifoglyokat jobb állapotú katonai ruhadarabjaik leadására kötelezték. Mindezek ellenére előfordult, hogy egy-egy őrs legénysége csak valamely felsőbb hatóság közbenjárására kapott a községi előljárásságokon tárolt magyar katonaruhákból, és folyamatos gondot okozott a bakancsok talpalása is. Az egyenruhán kívül a népőröknek egységesen rendszeresített, folyószámmal ellátott kék, búzakalászos mintával díszített karszalagot kellett viselniük, amely – amellet, hogy azonosításukat lehetővé tette – egyúttal a megkülönböztette őket a katonáktól is.⁹⁹ A legénység, illetve az őrsparancsnokok fegyvere a puska volt, amelyhez az őrsöknek személyenként százötven tölténnyel kellett rendelkezniük. Átlós vállszíj és pisztoly viselését csu-

ugyancsak a honvédség egyenruháját használta.

⁹⁹ A karszalagokat az egyes őrsöknek a vármegyei parancsnokságtól kellett igényelniük.

pán a járásparancsnokok számára engedélyezték, de a gyakori tiltások arra utalnak, hogy ezek igen népszerűek lehettek a testület alacsonyabb rangú tagjai körében is.

A helyi közigazgatás már a testület létrehozásának időszakában is megpróbált gondoskodni a népőrök javadalmazásáról, ennek megoldása azonban nem mindenütt alakult feszültségmentesen. A miklósvári járási parancsnok december 21-i felhívására, amelyben arra szólította fel a községi előljárókat, hogy a helyi csendőrségnek két példányban kiállított nyugta ellenében a folyósítsanak 300 pengőnyi fizetéselőleget, 22-én Barót község előljáróságától a következő válasz érkezett: „Hivatkozással a fenti tárgyú és számu átiratára tudomására hozom, hogy nem tudom, milyen csendőrségnek kell fizetési előleget folyósítsak, mivel a mai napig még nem kaptam meg a csendőrség névsorát. Ahoz, hogy fizetést folyósítsak szükséges a csendőrök kinevezése, valamint az eskütételről szerkesztett jegyzőkönyvi másolat. Továbbá tudomásomra jutott, hogy a csendőrség már természetbeni előleget évezett, amiről szintén kérek egy kimutatást, hogy a fizetésből levonhassam.”¹⁰⁰ A választ, amelyet a község román nyelvű körbélyegzőjével is elláttak, a jegyző és a bíró egyaránt aláírta. Tekintve, hogy a járási parancsnok székhelye ugyancsak Baróton volt, az írásban történő ügyintézés és a hivatalos, ingerültségtől sem mentes hangnem arra utal, hogy a helyi közigazgatás aligha volt elégedett azzal, ahogyan az épp csak létrejött rendfenntartó szervek javadalmazásának ügye alakult. A kérdés végül január 10-ével került rendezésre: az ezen a dátumon kiadott szervezési utasítás a következő összegekben állapította meg a testület tagjainak havi fizetését:

1. Vármegyei parancsnok: 1000 pengő;
2. Nyomozó: 600 pengő;
3. Irodai alkalmazott: 450 pengő;
4. Járásparancsnok: 500 pengő;
5. Őrsparancsnok: 450 pengő;
6. Legénységi állományú népőr: 400 pengő.

A teljes állomány fizetése tehát összesen 109 900 pengőt tett ki, ezt az összeget azonban a községek helyett már a vármegye biztosította. A fizetéshez különféle egyéb juttatások is járulhattak: a járás területén kívüli egész napos kiszállásra 20 pengő, félnaposra 10 pengő napidíjat és kilométerenként 1 pengő kilométerpénzt lehetett elszámolni a vármegye terhére, a családos népőrök feleségük és minden 14 éven aluli gyermekük után havonként 30 pengő családi pótlékra voltak jogosultak, végül pedig az egyes őrsöket megillette az általuk elkobzott bűnjeltek 10%-a is.¹⁰¹

Mindössze néhány héttel az eredeti rendelkezés után, február elején újabb határozat látott napvilágot a béreket illetően. A lista élére ezúttal a vármegyei közrendészeti főfelügyelő került 1000 pengő fizetéssel, amelyhez 200 pengő reprezentációs keret járult (a fennmaradt dokumentumokból nem derül ki egyértelműen, hogy e beosztást ki töltötte be), őt pedig a vármegyei legénységi oktató parancsnok követte 1000 pengővel. Változatlan maradt a nyomozók fizetése, a járásparancsnokoké és az őrsparancsnokoké viszont 100, a népőröké 50 pengővel emelkedett. A városokban szolgálatot teljesítő népőrök – azzal az indoklással, hogy városban nehezebb a megélhetés – mintegy 50 pengővel több pénzt kaptak, mint vidéki társaik. A tisztviselői személyzet férfitagjai a végzett munka függvényében 450–550 pengő jövedelemben részesültek, míg az ugyanebben a beosztásban dolgozó nők fizetése ennél 100 pengővel alacsonyabb volt. A tény, hogy Sepsiszentgyörgy város népőrségének fizetését a ODA tanácsának fizetésmegállapító bizottsága külön dolgozta ki, arra utal, hogy az itt szolgálatot teljesítők tudhatták magukénak e legjobb fizetéseket.¹⁰²

A népőrség átszervezését követően szükségessé vált, hogy az egyes őrsök számára olyan épületeket biztosítsanak, amelyek nem csupán a csendőri tevékenységhez szükséges hivatali helyiség kialakítására voltak alkalmasak, hanem a legénység számára is lakhelyül szolgálhattak. Ezeknek az épületeknek a központtal való kapcsolattartás érdekében minél közelebb kellett lenniük a telefonnal felszerelt községi előljáróságokhoz. Amennyiben nem sikerült olyan ingatlant találni, amely megfelelt volna minden feltételnek, az őrsparancsnokok számára lehetővé tették, hogy belátásuk szerint bármely, a célnak megfelelő lakást lefoglaljanak,¹⁰³ a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a parancsnokok többnyire a községek korábbi csendőrlaktanyáit próbálták megszerezni az őrsök számára, épület lefoglalására pedig inkább akkor kerülhetett sor, ha ezekbe időközben civilek költöztek.

A laktanyák berendezésére vonatkozó előírás nem maradt fenn – nem kizárt, hogy ezt így soha nem is egységesítették –, különféle egyéb dokumentumokból azonban meglehetősen pontos képet kapunk arról, hogyan is nézhetett ki egy-egy őrs székhelye. Egy 1945. május 17-én Nagybaconban felvett leltár szerint a laktanyaépület előszobából, őrsparancsnoki irodából, legénységi hálóból és konyhából állt. Az előszobában két üres vaságy, három szerelvényfogas, négy csendőrségi láda, egy kis fegyverállvány és egy irattári polc kapott helyet. Az őrsparancsnoki iroda

¹⁰⁰ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 104.

¹⁰¹ SÁL, Fond 123, inv. 129, dos. 3/64/1945, f. 3.

¹⁰² SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 275.

¹⁰³ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 77.

berendezését egy bezárt könyvszekrény, egy kettős szekrény, egy fogasszekrény, egy faláda, két asztal, három szék, egy fegyverállvány, egy papírkosár, egy köpöcsésze és egy vaságy alkotta. Feltehetően ez az iroda volt az őrs hivatali helyisége, ám az, hogy berendezéséhez ágy is tartozott, arra utal, hogy egyúttal az őrsparancsnok hálólhelyéül is szolgálhatott.¹⁰⁴ A legénységi hálóban egy hosszú asztal, öt szék, két kettős szekrény, három szerelvényfogas, két ruhafogas, három vaságy és két köpöcsésze volt, míg a konyhában egy hosszú asztalt, egy kétméteres padot, egy konyhaasztalt, egy polcos szekrényt, egy lisztesládát, egy üveges szekrényt, egy paradicsomos hordót és egy kenyérsütő teknőt vettek leltárba. A jegyzékben egy főző- és egy melegítőkályha, illetve a konyhához tartozó összes edény is szerepelt.¹⁰⁵ Egy nagyajtai leltárból a berendezés darabjainak származási helyére is fény derül: eszerint a vaságyakat, amelyek egykor a határőrség tulajdonát képezték, a bölöni előjáróságtól igényelték a nagyajtaiak, az ágyneműt a falu lakosságától szedték össze, az irodát pedig a volt királyi csendőrségtől visszamaradt bútorokkal rendezték be.¹⁰⁶

Úgy tűnik, az őrsöknek leginkább a konyhai berendezés beszerzése okozhatott problémát, amelyről elvileg a laktanyának otthont adó településnek és a körzetébe tartozó községeknek kellett volna gondoskodniuk, erre azonban nem mindenhol került sor. A köpeci őrsparancsnok február 26-i jelentéséből például kiderül, hiába szólította fel a községi előjáróságot a konyha felszerelésére, azt a választ kapta, hogy mivel a népörököt a hónap eleje óta a község lakói élelmezték, abból a pénzből fogják a konyhát berendezni, amelyet a testület az élelmezésért cserébe kifizet.¹⁰⁷ Válaszként a népörök számára megtiltották, hogy élelmet fogadjanak el a falubeliektől, az őrsparancsnokot pedig utasították, hogy fizesse ki az eddigi étkezések ellenértékét, ám a pénzt ne a községi előjáróságnak, hanem azoknak a személyeknek adja, akiknél a népörök étkeztek.¹⁰⁸

Míg egészen pontosan tudjuk, hogy a népőrség tagjai milyen egyenruhát viseltek, mennyit kerestek, hol laktak és hogyan étkeztek, alig van adatunk arról, hogyan töltötték el a szolgálaton kívüli idejüket. A fennmaradt dokumentumokból mindössze annyi derül ki, hogy a testület legénységi állományú tagjai csak érvényes eltávozási engedéllyel hagyhatták el az őrs területét. Az engedélyek kiállításához gyakran a magyar honvédség űrlapjait használták, amelyeken a visszatérés időpontja is megjelölésre került.

Amennyiben valaki végleg ki szeretett volna lépni a népőrség kötelékéből, ezt előbb kérvényeznie kellett, aminek következményeként közvetlen fölöttesét utasították, hogy fegyverrel és teljes felszereléssel vonultassa be a vármegyei parancsnokságra, ahol a tulajdonképpeni leszerelésre sor került. Ezzel az illető népőri karrierje véget ért; a parancsnokságról már újra civilként távozott.

A népőrség működése

Minden rendvédelmi szerv számára alapvető fontosságú, hogy milyen kapcsolatban áll az állam többi szervével.¹⁰⁹ Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a háromszéki népőrséget, a testület története – a helyi közigazgatáshoz hasonlóan – két szakaszra osztható: az első szakasz az alapítástól, azaz 1944 decemberétől az 1945 márciusáig-áprilisáig terjedő időszakot foglalja magába, míg a második szakasz 1945 március-áprilisától ugyanezen év júniusának harmadik hetéig, a testület felszámolásának feltételezett időpontjáig tart.

Fennállásának első szakaszában – mivel mind a magyar, mind a román államtól függetlenül jött létre – a népőrség a vármegyei közigazgatáson kívül semmiféle magasabb központi irányítással nem rendelkezett (ugyanaz a kijelentés valószínűleg sokkal kevésbé igaz a szintén helyileg szervezett közigazgatásra vonatkozóan). Az őrsök a járásparancsnokságokon keresztül a vármegyei parancsnokság alárendeltségébe tartoztak, a vármegyei parancsnok közvetlen fölöttese pedig a megyefőnök volt. A testület működésének alapját képező *Szolgálati utasítás*¹¹⁰ első pontja a népőrség feladataként a megyefőnök utasításainak követését, illetve az általa kiadott közigazgatási rendeletek végrehajtásához szükséges karhatalom biztosítását jelölte meg. A magyar királyi csendőrséggel ellentétben, amely esetében az őrs teljesen független volt a községi előjáróságtól, a népőrség járási parancsnokságai a járási főbírók tevékenységét, az egyes őrsök pedig a községi előjáróságok közigazgatási intézkedéseit tartoztak karhatalommal támogatni. Ugyanakkor a szervezet számára kifejezetten megtiltották, hogy saját kezdeményezésből a közigazgatásba avatkozzon: ha a népörök bármiféle rendellenességet tapasztaltak, az ismertetett szolgálati úton a parancsnokságnak kellett jelentést tenniük róla. A *Szolgálati utasítás* ugyan lehetőséget adott a népellenesnek tekinthető közigazgatási határozatok végrehajtásának megtagadására, azonban egrészt nem került tisztá-

¹⁰⁴ A magyar királyi csendőrségnél az iroda az őrsparancsnok hálólhelye is volt.

¹⁰⁵ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/IV/1945, f. 49.

¹⁰⁶ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 82–84.

¹⁰⁷ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 129.

¹⁰⁸ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 128.

¹⁰⁹ KAISER Ferenc 2002, 45.

¹¹⁰ SÁL, Fond 123, inv. 129, dos. 3/64/1945, 4–6.

sára, hogy mi minősül népellenesnek, másrészt az előírt ügymenet a gyakorlatban mindössze a községi vagy járási szintű intézkedésekre vonatkozóan bizonyulhatott volna eredményesnek, ugyanis az illetékes parancsnoknak ilyen esetben fölötteseitől kellett utasítást kérnie, és igen valószínűtlen, hogy a vármegyei parancsnok szembeszegült volna a közigazgatás élén álló megyefőnök utasításaival. Kisebbségi ügyekben azonban több alkalommal is került sor surlódásra a községi előljárásságok és a helyi őrsök parancsnokai között.

A *Szolgálati utasítás* második bekezdése a csendőri eljárás menetére vonatkozott: ennek értelmében az egyes őrsőknek a területükön végzett nyomozás iratait a járási parancsnokságnak kellett megküldeniük, ahonnan ezeket a következő módon továbbították az illetékes hatóságoknak:

1. a kihágási ügyek a főbírókhoz;
2. a vétségek a járásbíróshoz;
3. a bűncselekmények az ügyészséghez;
4. a közigazgatási ügyek pedig – az ügy természetétől függően – a főbíróhoz vagy a megyefőnökhöz kerültek.

A járásparancsnokságnak – amint egy február 27-én kiadott utasításból¹¹¹ kiderül – mindössze addig kellett volna közvetítő szerepet betöltenie, míg az őrsök megfelelő gyakorlatra tesznek szert a nyomozások lefolytatásában; ezt követően közvetlenül továbbíthatták volna a különféle iratanyagokat a megfelelő hatóságoknak.

Olyan bűnügyekben, amelyek esetén a nyomozás egyik őrs vagy járás területéről a másikra, illetve valamely város területéről vidékre is kiterjedt, a szükséges megkeresésekkel ugyancsak közvetlenül az érintett őrs, járás vagy város népőrsparancsnokához kellett fordulni.¹¹² Az ügymenet hatékonysága érdekében kifejezetten megtiltották, hogy a községi őrsök, illetve a járási parancsnokságok a vármegyei parancsnokságon keresztül intézzék az efféle ügyeket. Érdekesen alakult azon megkeresések sorsa, amelyeket egyes őrsök vagy parancsnokságok valamilyen módon postai úton továbbítani. Ilyen esetekben a vonatkozó iratanyagot borítékban, az érintett őrsnek címezve küldték meg a központi parancsnokságnak; a boríték itt az illetékes őrs postaszekrényébe került, ahonnan végül a testületen belüli járőrszolgálat közvetítésével jutott el rendeltetési helyére. A központi parancsnokságon az így továbbított iratok sem ikta-

tás, sem ügyintézés tárgyát nem képezték, mindössze egy postakönyvbe vezették be őket, a címzetteknek pedig – az ügyiratok elkallódását megelőzendő – átvetelkor ún. kézbesítőkönyvet kellett aláírniuk. Továbbra is meg kellett küldeni viszont a központi parancsnokságnak a közigazgatási vonatkozású ügyek iratanyagát, illetve ugyancsak itt intézték a testület személyi, pénzügyi, fegyelmi és egyéb ügyeit is (ide kerültek tehát a népőrök elleni feljelentések, az áthelyezési vagy leszerelési kérelmek, a fegyver- és hadianyag-bejelentések, létszámkimutatások stb.).¹¹³

Fennállásának második szakaszában (azaz feltehetően már 1945 márciusától, egészen biztosan pedig ugyanezen év áprilisától) a népőrség a román állam rendfenntartó és végrehajtó szerveként működött tovább. Magáról az átmenetről meglehetősen kevés információval rendelkezünk, a fennmaradt dokumentumokból azonban kiderül, hogy például a Megyefőnökség Közellátási Osztálya, amelynek tevékenysége szorosan összefonódott a népőrséggel, április 1-től került az Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium Élelmezési Államtitkárságának alárendeltségébe.¹¹⁴ Ezt követően az élelmiszerek áraira vonatkozó vármegyei utasítások helyét fokozatosan a megfelelő román minisztérium rendeletei vették át, ez utóbbiak betartásának ellenőrzése pedig – a korábbi gyakorlathoz hasonlóan – továbbra is a népőrség hatáskörében maradt. Még pontosabban illusztrálja az új alárendeltségi viszonyt az a Szovjetuniónak leadandó gabonáról szóló utasítás, amelyet a román belügyminisztérium adott ki április 13-án, és Háromszék prefektusán keresztül juttatott el a vármegyei népőrsparancsnoksághoz, ahonnan az irat a járásparancsnokságokhoz került, a járásparancsnokok pedig „miheztartás és végrehajtás végett” megküldték az alárendeltségükbe tartozó őrsök parancsnokainak. Különösen fontos kiemelni, hogy az említett dokumentum¹¹⁵ – a korábbi időszak iratanyagával ellentétben – ezúttal kétnyelvű volt: a vármegyei, illetve a járási parancsnokság utasításai magyarul szerepeltek rajta, a rendelet másolatát azonban a román eredeti alapján szintén románul gépelték rá.

Mindamellet, hogy az utasítások ebben az időszakban többnyire Bukarestből érkeztek, úgy tűnik, hogy a szovjet (feltehetően katonai) hatóságok még egy ideig ellenőrzést gyakoroltak a helyi szervek és a központ kommunikációja felett, ugyanis a postának kézbesítés előtt a Brassóban működő szovjet

¹¹¹ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, 204.

¹¹² Bár a levéltári forrásokból ez nem minden esetben derül ki egyértelműen, feltételezhető, hogy a városi székhelyű járási parancsnokságok mellett egyes városok területén (Sepsiszentgyörgyön például egészen biztosan) a népőrségtől független rendőrség is működött, azonban a népőrség és a helyi rendőrségek kapcsolata

latára – amennyiben ez utóbbiak egyáltalán léteztek – mindeddig nem sikerült fényt deríteni.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 295.

¹¹⁵ Miklósvár járás parancsnokának 1945. május 5-i utasításáról van szó; lásd SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 59.

cenzori hivatalhoz kellett továbbítania a vármegye hivatalos levelezését.¹¹⁶

A népőrség működésének alaposabban megértése érdekében szükséges elkülönítenünk a különféle rendeletekkel kapcsolatos tevékenységet mindazoktól a feladatoktól, amelyeket az egyes őrsöknek mindenféle felsőbb utasítás nélkül kellett elvégezniük. E feladatok leírása – ha egyáltalán létezett – nem maradt fenn, a hozzájuk kapcsolódó nyomtatványok megnevezése alapján azonban joggal feltételezhető, hogy ebben az esetben is a magyar királyi csendőrség szolgált mintául a testület számára. A magyar csendőrség szabályzatai a külön utasítás nélkül ellátott szolgálatot – a felhívás nyomán teljesítésre kerülő és az ellenőrző szolgálattal szemben – rendes szolgálatként tárgyalták, amelynek ellátására nagyrészt a járőrözés során vagy annak folyományaként került sor. A járőr tevékenységének – írja ezzel kapcsolatban Parádi József – általában ki kellett terjednie a bűncselekmények megelőzésére, a törvénysértések felderítésére, a törvénysértők elfogására, a lakosság és vagyontárgyai ellen irányuló esetleges erőszakos cselekmények megghiúsítására, elemi csapás esetén a közbiztonság fenntartására, körözött személyek előállítására, de ugyancsak a járőr hatáskörébe tartozott a közlekedési szabályok betartásának ellenőrzése is.¹¹⁷

A járőröket az őrsparancsnok igazította el, pontosan meghatározva számukra a járőrözés idejét, menetvonalát, a pihenők és figyelések helyét és idejét, illetve ellátta őket szolgálati lappal is. A szolgálati lapon – amelyet 1945. február 22-től a népőrségben is alkalmaztak – feltüntették a járőr tagjainak nevét, a szolgálat célját, a járőr feladatait, illetve mindazt, ami az eligazításon elhangzott, és a járőrvezetőnek ugyancsak ezen a lapon kellett rögzítenie, hogy mikor érték el a menetvonal különböző stációit, és kikkel beszélgettek a járőrözés során.¹¹⁸ Feltételezhető, hogy a rendes szolgálat ellátása a népőrök számára is hasonlóképpen alakult. Amint arról már korábban szó esett, a testület parancsnoka 1945. február 22-től ún. járőrkönyv vezetésére utasította az egyes őrsöket, amelyben a járőr tagjaira vonatkozó adatok mellett valószínűleg az indulás és az érkezés időpontja, illetve a bejárt útvonal kerülhetett rögzítésre.

A járőröző népőrök szolgálatukat fegyverrel látták el. A fegyverviselés módjával a *Szolgálati utasítás* harmadik, *A csendőri magatartás* címet viselő fejezete, a fegyverhasználat feltételeivel pedig értelemszerűen az azonos – *Fegyverhasználat* – című fejezet foglalkozott; az előbbi szolgálatban álló népőr számára szí-

gorúan megtiltotta, hogy fegyverét nyilvános szórakozóhelyeken (kocsma, mozi, vendéglő stb.) letegye. Amennyiben a népőrt megtámadták vagy támadással fenyegették, és a támadót másképp nem lehetett megállítani, a szabályzat engedélyezte a fegyverhasználatot, és kimondottan előírta olyan esetekre, ha a népőrnek magát vagy súlyosan veszélyeztetett áldozatot kellett megvédenie. Kötelező volt fegyvert használni háborús időszakban igazoltatás elől menekülő személy, tetten ért gonosztevő vagy olyan fegyveres ellen is, aki nem volt hajlandó megadni magát, végül pedig sor kerülhetett fegyverhasználatra felsőbb urasításra, hacsak ez az utasítás nem minősült népelenesnek. Viszonylag kevés olyan helyzet dokumentálására került sor, amelyben a népőrök éltek volna ezzel az előjoggal, ezek között azonban egyaránt előfordul a határon átszivárgó elemekkel folytatott tűzharc és olyan indokolatlan éjszakai lövöldözés, amely során népőrök és román határőrök vaktában tüzeltek egymásra. Jelentettek fel népőrt továbbá azért, mert fegyverét vadászatra használta, és ismeretes olyan eset is, amikor egy járőr tagjai lőttek rá egy férfira, aki állatvásárlásból tért haza, és akitől korábban már törvénytelenül pénzt követeltek – és kaptak – azért, hogy továbbengedjék.

A *Szolgálati utasítás* értelmében a népőrök kötelesek voltak elővezetni mindazokat, akik magukat igazolni nem tudták, akik gyanússá váltak számukra, és akiket éjnek idején, gyanús körülmények között, gyanús eszközök birtokában találtak. Az elővezetettek – ha csupán személyazonosságuk megállapítása volt a cél – valamely közeli előljárásságra kerültek. Ezzel szemben a népőröknek le kellett tartóztatniuk, illetve el kellett fogniuk a szökevényeket és az olyan személyeket, akik valamely bűncselekmény kapcsán kerültek gyanúba, jogtalanul viseltek katonai vagy közhivatalnoki egyenruhát, esetleg durván szidalmaztak vagy egyenesen megtámadtak szolgálatban levő népőröket. Elővezetésre vagy letartóztatásra valamely hatóság felhívására vagy egyéni kezdeményezésből egyaránt sor kerülhetett. Ha fennállt annak a veszélye, hogy a letartóztatott személy megszökik vagy ellenállást fejt ki, a népőr megbilincselhette; aggok, nők és gyerekek megbilincselését azonban kifejezetten megtiltották számára. Az elővezetett vagy letartóztatott személyeket megmotozták, a tőlük elvett tárgyakról pedig jegyzéket készítettek, amelynek egyik példányát ők kapták meg.

A járőrözés mellett az őrsök másik tevékenysége a már elkövetett bűnesetek kiderítése volt. Bűncselek-

¹¹⁶ Annak érdekében, hogy a román anyanyelvű brassói postai alkalmazottak is felismerjék a hivatalos leveleket, a megyefőnök 1945. május 17-én arra utasította az alárendeltségébe tartozó különféle szerveket, hivatalokat, hogy a magyar nyelvű mellett

román bélyegzőt is használjanak. Ezzel kapcsolatban lásd: SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 44.

¹¹⁷ PARÁDI József 2011, 91.

¹¹⁸ Uo.

mények esetén a népőrségnek hivatalból, az ún. magánindítványos ügyekben pedig, amelyek közé a rágalmozást vagy a becsületsértést is sorolták, csupán a sértettek feljelentése esetén kellett eljárnia. Bűnügyi nyomozást az egyes őrsök csak a saját területükön elkövetett bűnügyekben végezhetnek, kivéve az olyan bűncselekményeket, amelyek több őrskörletre is kiterjedtek. Az olyan általánosságok megfogalmazásán túl, hogy a nyomozás gyakorlati kivitele a népcsendőrtől mindenekelőtt éles és aprólékos megfigyelőképességet követel, a *Szolgálati utasítás* előírta, hogy az első próbálkozásra fel nem göngyölíthető ügyeket ismertetni kell az őrs tagjaival, hogy bármilyen, az ügyvel kapcsolatos tényt vagy észrevételt azonnal jelenthessenek az őrsparancsnoknak, bonyolultabb ügyekben pedig eleve az őrsparancsnoknak vagy egy értelmesebb, tapasztalt népőrnek kellett eljárnia. Az *Utasítás* részletesen foglalkozott a tanúk és gyanúsítottak kihallgatásával is. E kihallgatásokat két, a községi elöljáróság által kirendelt bizalmi személy (az eredeti szövegben: férfi) jelenlétében kellett megejteni. A tanúvallomások kapcsán ugyan kifejezetten megtiltották, hogy a népőrök erőszakot alkalmazzanak, azonban nem egészen világos, hogy e tiltás csak a tanúkra vagy a gyanúsítottakra is vonatkozott-e, ugyanis a bizalmiak jelenlétének egyik indoka az *Utasítás* szerint éppen az volt, hogy „az erőszak esetleges alkalmazását” igazolni tudják. Ugyancsak két községi esküdtnak kellett lennie a házkutatásoknál is, amelyekre az ügyészség, a bíróságok, a népőrparancsnokságok, a községi főbírók, sürgős esetekben pedig a községi elöljáróságok adhattak parancsot. Házkutatásokat – amelyek egyébként igen gyakoriak voltak a népőrség működése alatt – csak írásbeli parancs birtokában, reggel nyolc és este nyolc között, a tulajdonos jelenlétében lehetett tartani, azonban a tulajdonos távolléte esetén a községi elöljáróság kirendelhetett egy megbízottat, aki a tulajdonost képviselte. A felsorolt tevékenységeken kívül a *Szolgálati utasítás* részletesen foglalkozott a letartóztatottak szállításának módozataival is. Végül a népőrség megörökölt a magyar királyi csendőrségtől számos olyan feladatot, amelyek az *Utasítás* szövegében nem szerepeltek, és amelyeket tulajdonképpen a helyi közigazgatásnak kellett volna ellátnia. A magyar csendőrség esetében ezek közé tartozott a boltok, a kocsmák, a különféle vásárok és zenés-táncos mulatságok ellenőrzése; a testület feladata volt hivatalból eljárni az engedélyezett időpontot túllépő rendezvények, illetve az engedélyezettnél tovább nyitva tartó kocsmák és italmérések ellen.¹¹⁹

A népőrségnek a felsoroltak mellett több olyan, az adott időszakra jellemző feladattal is szembe kel-

lett néznie, amelyek részben vagy teljesen hiányoztak a békeidőszakban működő rendfenntartó szervek tevékenységi köréből. Ezek közül a három legfontosabb (nem feltétlenül ebben a sorrendben) a határ őrzéséhez, a háborús gazdaság helyi működéséhez, illetve a háború után hazatérők ellenőrzéséhez kapcsolódott.

Érdekes módon a román hatóságok kiutasítását követően nem a helyi önkormányzat, hanem a román állam döntött úgy, újra őriztetni fogja a korábbi határokat. Amint a *Népi Egység* november 26-i számából kiderül, elsőként az illyefalvi jegyzőség jelezte a megyefőnökség felé, hogy 21-én Illyefalva és Aldoboly községeknél a román határőrszervek visszaálltak az ún. bécsi demarkációs vonalra, és egyrészt csak azoknak engedélyezték a két falu közötti közlekedést, akik határátlépési igazolványt tudtak felmutatni, másrészt megakadályozták a Dél-Erdélyből származó áruk bevitelét Háromszékre. Azok tevékenysége ellen, akik a megyéből kivinni kívántak különféle terményeket, nem emeltek kifogást.¹²⁰ Az eset kivizsgálására az illyefalvi jegyző és a községi bíró is kiszállt a helyszínre; érdeklődésükre a román határőrök azzal indokolták az intézkedést, hogy a magyarlakta terület „kommunizálva” van, az őrszolgálatra pedig azért van szükség, hogy megakadályozza a kommunista elemek átszivárgását az ország többi részébe. Az elöljárók azonban úgy ítélték meg, a román hatóságok ezzel az intézkedéssel inkább Háromszékot kívánják elszigetelni; erre utal tiltakozásuk fő érve is, miszerint teljesen értelmetlen az ország közepén határőrszolgálatot működtetni.

Egy december 12-i hír, amelyet szintén a *Népi Egység* közölt, arról számolt be, hogy az Ágostonfalva és Barót közötti hídon szolgálatot teljesítő határőrök csak 100 lejtől 1000 lejig terjedő pénzösszeg ellenében hajlandók visszaengedni Háromszékre az ott lakókat. A szövegben ezúttal már nyoma sem volt a határőrség jelenléte miatti meglepetésnek, ám a szerző ezúttal is azzal kívánt rávilágítani vámszedés jogtalanságára, hogy hangsúlyozta: a fegyverszüneti egyezmény értelmében Háromszék is Romániához tartozik.¹²¹

Úgy tűnik, egy idő után a megyefőnökség megeléghette a kialakult helyzetet, ugyanis 1945. január 29-én a vármegyei parancsnok a határ háromszéki oldalának őrzésére utasította a határszéli őrsöket. A rendelet értelmében a határon átvezető utat lehetőleg valamely útkereszteződésnél könnyen kétféle nyitható, drótsövényszerű kapuval kellett elzárni, a kapu két oldalán pedig éjjel-nappal egy-egy őrszemnek kellett szolgálatot teljesítenie, akik számá-

¹¹⁹ KAISER Ferenc 2002, 47.

¹²⁰ *Népi Egység*, 1944. november 26.

¹²¹ *Népi Egység*, 1944. december 12.

ra azt is megszabták, hogy az őrszolgálat idején csak oldalirányba, mintegy negyvenméternyire távolodhatnak el a kaputól. Éjszaka idejére a drótkadályra egy viharlámpát függesztettek, amelyről a községnek kellett gondoskodnia. Az őrszolgálatot az utasítás indoklása szerint azért rendelték el, hogy a csempészést, illetve a különféle javaknak a megye területéről való kivitelét megakadályozzák.¹²²

A népörség tevékenységének egy igen jelentős hányada a helyi gazdaság működéséhez kapcsolódott. Ahhoz, hogy megérthessük ezt a szerepet, szükséges legalább vázlatosan áttekintenünk a helyi közigazgatás helyzetét a terület fennállásának időszakában. A kezdeti szakaszban, amely körülbelül 1945 márciusáig-áprilisáig tartott, és amelyet bizvást tekinthetünk a magyar és a román hadigazdaság közötti átmenetnek, a vármegye látszólag olyan hatáskörrel rendelkezett, amely többnyire független államok sajátja: megkísérelte szabályozni a termelést, korlátozta az árukivitel, ellenőrizte a területén belüli, illetve az azon áthaladó áruforgalmat, valamint a lakossági fogyasztást is. Mindezek ellenére azonban látnunk kell, hogy az adott feladatkörök nagy része a szovjet-román fegyverszüneti egyezmény következményeként hárult a helyi hatóságokra, amelyek csupán a közellátás biztosítása terén élveztek némi önállóságot. E hatóságok a gazdaság működtetését különféle rendeletek kiadásával kívánták megvalósítani, a kiadott rendeletek végrehajtásának ellenőrzése pedig nagyrészt a népörségre hárult. A terület szerepköre e tekintetben 1945 márciusát-áprilisát követően sem sokat változott, ugyanis miután a helyi közigazgatás különféle szervei formálisan is betagozódtak a román államszervezetbe, a népörök a román hatóságok hasonló jellegű intézkedéseinek végrehajtását tartoztak ellenőrizni. Némileg leegyszerűsítve a kérdést, mindkét vezetés alatt azonosak maradtak a korszak talán legfontosabbnak tekinthető gazdasági problémái is, amelyek nagyrészt a szovjet hadsereg által igényelt javak beszolgáltatásához és a polgári lakosság különféle szükségleteinek biztosításához kapcsolódtak.

A gazdaság ilyen jellegű megszervezése és működtetése – bár a megyei vezetést igen nehéz feladat elé állította – korántsem volt új fejlemény a helyiek számára. Amint arról Ungváry Krisztián is beszámol, a háborúra készülődő Magyarországon (amelynek 1940–1944 között Észak-Erdély is része volt) már a terület visszacsatolásokat követően korlátozták a húsfogyasztást, és több rendben is szabályozták a búza és a rozs kiörlési arányát. 1940-ben jegyrendszert vezettek be a cukor és a zsír elosztására, amelyet a későbbiekben a liszt-, kenyér- és tésztafélékre

is kiterjesztettek. A vendéglátóipar számára előírták, hogy csak zsírjegyek ellenében szolgálhatnak ki vendégeket, végül pedig a háztartásoknak is megtiltották, hogy különféle élelmiszereket halmozzanak fel. 1942-ben az ország teljes területén bevezették a Jurcsek Béláról elnevezett beszolgáltatási rendszert, amely a szántóterületek kataszteri tiszta jövedelméhez kötötte a beszolgáltatandó áruk mennyiségét, illetve előírta, hogy e mennyiség 20%-át búzában, 20%-át zsírban, 60%-át pedig szabadon választható termékben kell beszolgáltatni. Meghatározott birtoknagyság fölött a tulajdonosokat olajos magvak és egyéb termények (pl. cukorrépa, dohány stb.) termesztésére kötelezték.¹²³

Elvben Háromszéken mindezen intézkedések 1944 augusztusának végén, a magyar közigazgatás visszavonását követően érvényüket veszítették, arról pedig, hogy a visszatérő román adminisztráció milyen gazdasági intézkedéseket fogantatosított, annak ellenére is meglehetősen kevés információ áll a kutató rendelkezésére, hogy a hatalomváltás közvetlen következményeiről számos tanulmány született. Az azonban tény, hogy a vármegye előjárósága a magyar közigazgatás visszavonását, illetve a román közigazgatás kiutasítását követően, a viszonylagos önállóság ideje alatt is számos olyan, hadigazdaságra jellemző intézkedést hozott, amelyek a korábban említett célokat – a beszolgáltatás megszervezését, illetve a lakosság élelmezésének és egyéb fogyasztási cikkekkel való ellátását – szolgálták. Továbbra is kötelező maradt többek között a hús, a zsír, a búza és az olajos magvak, a tej- és tejtermékek, a nyers és feldolgozott bőrök beszolgáltatása; emellett mindezen termények és a belőlük előállított termékek árait központilag szabályozták, kiszállításukat a megye területéről pedig engedélyhez kötötték. Szigorú szabályok vonatkoztak a hús vendéglátásban történő felszolgáltatására, cukrászok számára pedig csak bizonyos péksütemények készítését tették lehetővé, amelyek árusítása – akárcsak a húsból készített ételek felszolgálása – mindössze a hét erre kijelölt napjain volt megengedett. Az árak szabályozása, illetve az élelmiszer- és egyéb árukra vonatkozó jegyek bevezetése ugyan némileg megkönnyítette az ezekhez való hozzájutást, ugyanakkor elégedetlenséget váltott ki a helyi termelők körében, akik terményeit vagy termékeit a vármegye, illetve az állam mesterségesen alacsonyan tartott áron vásárolta fel, és gyakran a fennmaradó mennyiség szabad forgalmazását is korlátozta.

A népörség iratanyagában fennmaradt legrészletesebb utasítás, amely megtiltotta, illetve főispáni engedélyhez kötötte az élelmiszerek, mezőgazdasági

¹²² SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, 82–83.

¹²³ UNGVÁRY Krisztián 2013, 395–397. A székelyföldi viszo-

nyokra lásd OLÁH Sándor 2008.

termények és ipari termékek kiszállítását a vármegye területéről, 1945 március 20-ról származik,¹²⁴ a megyefőnökség azonban ebben az ügyben már jóval előbb is intézkedett: egyértelműen erre utal, hogy Miklósvár járás népőrségének parancsnoka 1944 december 28-án a fuvarosok ellenőrzésére utasította a községi elöljáróságokat, illetve az alárendeltségébe tartozó őrsöket, értesülései szerint ugyanis számos fuvaros a közérdeket semmibe véve tiltott javakat csempészett át a határon.¹²⁵ Az ellenőrzést 1945. február elsejétől magánszemélyekre is kiterjesztették, akiknek – miután kiváltották az utazáshoz szükséges engedélyt a járási főbírótól – a helyi őrsön kellett jelentkezniük, hogy csomagjaikat átvizsgáltsák, az előírások értelmében ugyanis csupán annyi élelmet vihettek magukkal, amennyire az utazás ideje alatt feltétlenül szükségük volt, ráadásul a rendelet csak fogyasztásra kész élelem szállítását tette lehetővé. A népőrök számára – amellett, hogy az engedélyeken a jelentkezés és az átvizsgálás tényét egyaránt fel kellett tüntetniük – előírták, hogy vegyék nyilvántartásba az utazókat, és hogy e nyilvántartás alapján minden szombaton tegyenek jelentést a járási főbíróknak.¹²⁶

A megye közellátására a legnagyobb veszélyt nyilvánvalóan nem azok a magánszemélyek jelentették, akik egy-két kilónyi élelmiszer eladásával igyekeztek némi többletjövedelemre szert tenni, és amint a fennmaradt forrásokból kitűnik, ezzel a népőrség parancsnoksága is tökéletesen tisztában volt. A jelentősebb áruforgalom ellenőrzésének hatékonysága azonban meglehetősen sok kívánnivalót hagyott maga után. Miklósvár járás parancsnokának február 8-i körleveléből az derül ki, hogy bár maga is átutazott a járás területén, sehol nem igazoltatták. Mivel tudomása szerint a tiltott áruk nagy részét autón vagy szekéren szállították ki a vármegyéből, a parancsnok elrendelte, hogy az őrsök járőrei állandóan cirkáljanak a főútvonalon, és minden autót, illetve szekeret ellenőrizzenek.¹²⁷ Ezt a parancsot azonban egyszerűbbnek bizonyult kiadni, mint végrehajtani: a köpeci őrs mindössze egy nappal később már arról tett jelentést, hogy mindenkit igazoltattak, leszámítva a vörös hadsereg autóit, mert azok egyszerűen ráse hederítettek az őket ellenőrizni próbáló népőrökre. Valószínű, hogy a dolog még ennél is súlyosabb lehetett, Köpec ugyanis az orosz autókra vonatkozóan azzal az indoklással kért új rendelkezést, hogy a korábbi utasítás végrehajtása egyszerűen életvesz-

lyes az őrs embereire nézve.¹²⁸ Nem tudni, hogyan, de a népőröknek végül mégis sikerülhetett keresztülvinniük az akaratukat, egy április 14-i körlevelben ugyanis már arra figyelmeztették az őrsöket, többé ne tartóztassák fel a szovjetek autóit, mert szállítmányaik az ellenőrzések alkalmából elvesztegetett idő miatt behozhatatlan késedelmet szenvednek.¹²⁹

A népőröknek azonban nem feltétlenül csak csempészekre kellett vadászniuk: a háború következtében a szállítási eszközökben beállott hiány miatt a teljesen szabályos fuvarozás is annyira jövedelmezőnek bizonyult, hogy a gazdálkodók nagy része egyszerűen elhanyagolta miatta a tavaszi mezőgazdasági munkálatokat. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a megye, később pedig az ország vezetése nem csupán saját termőföldjük megművelését várta el a helyi gazdáktól, hanem megkísérelte a vármegye teljes mezőgazdasági területét megműveltetni velük, ráadásul mindezt feltehetően államilag megszabott térítés ellenében, amelynek összege bizonyára elmaradt a fuvarozásból befolyó haszon mögött. A tavaszi munkálatok elhanyagolása végül olyan méreteket öltött, hogy a megyefőnökség április 9-én a Földművelésügyi Minisztérium előző havi rendeletére hivatkozva a szántás és a vetés idejére minden olyan szállítást megtiltott, amely nem a háború érdekeit, a fegyverszüneti feltételek teljesítését vagy a városi lakosság étellemezését szolgálta.¹³⁰

A harmadik fontos feladatkör, amelyet a testületnek kellett ellátnia, a háború után hazatérők ellenőrzéséhez kapcsolódott. E hazatérőket, akiknek a városokban a rendőrségen, vidéken a népőrségek helyi őrssein kellett jelentkezniük, egy február 20-án kiadott megyefőnöki rendelet értelmében azonnal le kellett volna tartóztatni. Az illetékes szervek – figyelembe véve a helyi ODA¹³¹ tanács véleményezését – a letartóztatástól saját felelősségükre eltekinthettek ugyan, azonban a jelentkezőknek ez esetben is önéletrajzot kellett leadniuk, és ugyancsak be kellett mutatniuk különféle, a háború alatti magatartásukra vagy tevékenységükre vonatkozó egyéb iratokat is. Egy-egy eset kivizsgálására elvben mintegy három nap állt az illetékes hatóságok rendelkezésére, majd ezt követően az ügy átkerült a népbíróságra, ahol a rendelet értelmében soron kívül foglalkoztak vele. A vizsgált hazatérő számára csak akkor engedélyezték, hogy eredeti lakhelyére visszatérhessen vagy egy adott községben letelepedjen, ha igazolni tudta, hogy nem volt tagja semmiféle szélsőjobboldali szervezet-

¹²⁴ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, 181.

¹²⁵ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 1/1944, f. 114.

¹²⁶ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 3.

¹²⁷ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 250.

¹²⁸ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 175.

¹²⁹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 82.

¹³⁰ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 125.

¹³¹ *Nemzeti Demokratikus Arcvonal* – a korabeli sajtóban, illetve a szakirodalomban gyakori az *Országos Demokratikus Arcvonal* megnevezés is.

nek, illetve a háború alatt semmi olyant nem követett el, amiért felelnie kellett volna.

Ha valakit fasisztáknak vagy fasiszta-barátnak minősítettek, vagyonát elkobozták, és közelebről meg nem határozott büntetést szabtak ki rá, amely valószínűleg többnyire szabadságvesztéssel járhatott, ugyanis ilyen esetekben az illető kiskorú gyermekeiről az árvaszéknek kellett gondoskodnia. (A későbbiekben kifejezetten megtiltották 18 éven aluli gyermekek, terhes nők és idős emberek letartóztatását). A fasisztának nem minősülők visszailleszkedése sem alakult mindig zökkenőmentesen: előfordult, hogy távollétük alatt lakásukba idegeneket költöztettek, földjeiket pedig szintén szétszthatták a rászorulóknak között. Ilyen esetekre előírták ugyan, hogy a hazatérők mások jogainak sérelme nélkül tulajdonjogaikba visszahelyezendők, ez azonban a gyakorlatban azt jelentette, hogy meg kellett téríteniük azt az összeget, amelyeket a beköltöztetettek a lakás karbantartására vagy javítására fordítottak.¹³²

A hazatérők szigorú ellenőrzését egy, a politikainál jóval nyomósabb ok is indokolta: a megyében kiütéses tífusz ütötte fel a fejét, amelynek gyógyítása az adott körülmények között meglehetősen nagy kihívás elé állította a még helyben maradt vagy már hazatért orvosokat. A betegség, amelyet a ruhatetű terjeszt, feltehetően az alakulatuktól lemaradó katonák közvetítésével került a megyébe, akiknek a hetekig tartó lövészárk-harc és visszavonulás alatt nemhogy tisztálkodásra, de arra sem adódott lehetőségük, hogy ruhát váltsanak, ezért gyakran tetvesedtek meg, de terjeszthették az átvonuló vörös hadsereg katonái vagy a kisebb számban hazatérő, valamely romániai táborból megszökött foglyok is, akik talán a katonáknál is rosszabb körülmények közül szabadultak.

Ugyan a vármegye településein közhírré tettek, hogy mindazoknak, akik Dél-Erdélyből vagy Magyarországról érkeznek, még hazatérés előtt jelentkezniük kell a felállított fertőtlenítő helyeken, azonban épp a fentebbi kategóriák valamelyikébe tartozóknak volt leginkább okuk arra, hogy elkerüljék a hatóságokkal való találkozást. Különösen igaz volt ez a szökött foglyokra, akik ellen azt követően, hogy a népőrség a román hatóságok alárendeltségébe került, szabályszerű körözést is kiadtak, mint például május 16-án a bölöni B. Ferenc ellen, akinek a földvári táborból sikerült megszöknie.¹³³

Amennyiben a hazatérők jelentkeztek a helyi hatóságoknál, korra és nemre való tekintet nélkül szigorú orvosi vizsgálatnak vetették alá őket, amely során a fertőző betegségben szenvedőket elkülönít-

tették, a különféle betegségeket terjesztő parazitákat hordozóit pedig fertőtlenítették. Ha sem a hazatérő, sem a családja nem volt tetves, az illető hazamehetett, ellenkező esetben azonban elvben valamelyik tetvetlenítő állomásra került. Egy február 19-i rendelet értelmében Miklósvár járásban Baróton, illetve Nagyajtán kellett felállítani ilyen, legalább három-négy szobából álló állomásokat, ahol az előírások szerint a kezelendő személyt először teljesen szőrtelenítették, bekenték petróleumos olajjal, ezt követően átkerült a fürdetőbe, végül pedig tiszta ruhába öltöztették. Az ily módon fertőtlenítetteket még mintegy 21 napig kellett volna elkülönítve, megfigyelés alatt tartani,¹³⁴ azonban a következő hónapok során kiadott újabb rendeletek arról tanúskodnak, hogy bizonyos esetekben nemhogy az elkülönítésre, de magára a fertőtlenítésre sem került sor.

A betegségek – különösen a tífusz – terjedését megakadályozandó táncmulatságok és nagyobb összejövetelek tartását is szigorúan megtiltották, de alig kilenc nappal a tiltó rendelet kiadását követően, február 28-án mindazon városok és községek számára, ahol nem voltak kiütéses tífuszban szenvedők, újra engedélyezték a különféle rendezvények szervezését, illetve mozi működtetését, és a szűkebb körzeteket leszámítva, ahol a megbetegedések előfordultak, a többi településen is feloldották a zárlatot.¹³⁵ A döntés elhamarkodottnak bizonyult: amint egy márciusi utasításból kiderül, a megbetegedések száma ahelyett, hogy csökkent volna, inkább emelkedett, amit a megyefőnökség annak tulajdonított, hogy egyes helyi hatóságok egyszerűen nem hajtották végre a tífusz elleni védekezés ügyében kiadott rendelet utasításait.¹³⁶ Úgy tűnik, a fertőtlenítő állomások sem kerültek felállításra, ugyanis március 20-án, amikor felmerült, hogy a közeljövőben a foglyok tömeges elbocsátására lehet számítani, Miklósvár járás főbírája arra figyelmeztette Nagyajta előjáróságát, hogy minél hamarabb készüljön el a tetvetlenítővel, ugyanakkor utasította a körorvosokat, hogy azonnal jelentsék, ha az intézkedések végrehajtásában hiányosságot vagy hanyagságot tapasztalnak.¹³⁷ Arra a kérdésre, hogy mindebből mi valósult meg, a népőrség fennmaradt iratanyaga alapján nem adható pontos válasz.

A háromszékiek, a szovjetek és a népőrök

A korszakkal foglalkozó munkákat lapozva az a kép alakulhat ki az olvasóban, hogy a szovjetek általában szimpátiával viszonyultak a magyarsághoz, és hogy a helyiek kapcsolata a vörös hadsereg katonáival

¹³² SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 159.

¹³³ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/IV/1945, f. 115.

¹³⁴ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 196.

¹³⁵ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 192.

¹³⁶ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 178.

¹³⁷ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 179.

töbnyire jó volt, román történészek pedig még ennél is tovább mennek a magyarok baloldaliságának, illetve ennek a jó kapcsolatnak a magyarázatában.¹³⁸ A korabeli dokumentumok tükrében azonban úgy tűnik, az oroszok és a helyi lakosság viszonya minden volt, csak ennyire egysíkú vagy felhőtlen nem.

Háromszék számos településén legkorábban vörös hadsereg harcoló alakulatainak katonái jelentek meg. „Ha jól tudom – emlékszik vissza erre az időszakra Zágoni Jenő –, a szovjetek csak ukránok voltak, legalábbis a mi körzetünkben. És ezek mind terrorizálták a lakosságot. Többségük lóháton, két korszó borral a ló hátán áttéve, géppisztoly a nyakukban, lövöldöztek be az udvarokra. Ahol sikerült eltalálniuk disznókat, vagy tyúkokat, bármit, akkor azokat megkésztették az asszonyokkal és elfogyasztották.”¹³⁹ Vitályos Mária emlékei szerint Ozsdolán egy orosz tiszt és egy katona szekérrel járta a falut; a tiszt, miután a fiatalasszony udvarán is lelőttek egy disznót, azt mondta neki, ha odaadja az ölében levő gyermeket valamelyik idősebb nőnek és vele megy, nem nyúl a család élelmiszerkészletéhez. Máriának végül annak ellenére is sikerült elszaladnia, hogy a tiszt rálőtt, de csak azután mert előjönni a pincében berendezett rejtékhelyéről, miután az illetőt egy véletlenül elsült fegyver megölte. Tetemét társai jellemző módon minden teketória nélkül feldobták a szekerre, a lelőtt disznók közé.¹⁴⁰ Érdemes szó szerint is idéznünk a Vitályos Máriával készített interjúból, amely során az akkor már idős asszony még 2002-ben is szemmel láthatóan megrendülve emlékezett vissza mindarra, amit 1944 őszén átélt: „Mindent faltak fel. Békét, tyúkokot... Mondom, fel kellett adni [a tyúkokat] a katonának a [ló] há[tára]. Taknyos kölyök volt [a katona], egy orosz. S aztán azok kacagták, a tiszt engem hogy megijesztett. Itt anyósomnak egy hosszú rokolyáját felvettem, s fekete bluzzot, fekete fejkendőt [...], s ganyélébe ide belédugtuk a lábunkot Terézzel [egy ismerős fiatal özvegyasszonnyal], mind a két lábunkot, hogy bűdösödjünk bé. Mindent elkövettünk, csak nehogy megfogjanak. Úgy hurcolták itt az asszonyokat, ahogy csak nekik tetszett.”¹⁴¹

Visszatérése után a román csendőrség is több esetben beszámolt az orosz hadsereggel kapcsolatos különféle esetekről. A háromszéki csendőrlégió egyik jelentése szerint a lakosságot különösen felzaklatta, hogy az oroszok gyakran a rekvirálás minden formáját mellőzve, egyszerűen csak elvették a megye lakóinak állatait, gabonáját, élelmiszereit és külön-

féle háztartási eszközeit. Uzonban az orosz katonák házról házra jártak, és élelmet, illetve különféle tárgyakat követeltek a falubeliektől, egy Maksáról szóló jelentés pedig már nemcsak rablásról, hanem nemi erőszakról is hírt adott, külön kitérve arra, hogy főként a falu jómódúbb lakossága körében uralkodott el pánik az oroszok ténykedése miatt, míg a kommunizmusra inkább hajló szegényebb rétegek hangulata jónak volt mondható.¹⁴² A rablások és a nemi erőszak mellett előfordultak kivégzések is: Ozsdolán az oroszok egy meszesgödörbe lőtték bele a német foglyokat, Páván egy orosz katona egy véletlenszerűen kiválasztott ház mögött lőtt le több németet, akiket a helyi nemzeti gárda két tagja kísért be a faluba, Kovásznán pedig olyan magyar fiatalokat végeztek ki orosz egységek katonái, akik korábban rálőttek egyik járőrükre. A kivégzett személyek eltemetését gyakran megtiltották.¹⁴³

Ahhoz, hogy pontosan tudjuk, a vármegye hány településének lakói éltek át ehhez hasonló tapasztalatokat 1944-ben, további kutatások szükségesek, azonban mindezek az események azon falvak és városok lakosságát is nyugtalansággal tölthették el, amelyek kívül estek a vörös hadsereg hatókörén. Ezzel szemben a helyi baloldaliak viszonya a vármegye területén működő orosz parancsnokságokkal meglehetősen jónak volt mondható, olyannyira, hogy esetenként a szovjetek a visszatérő román hatóságok ellen is felléptek a magyarok érdekében. A román adminisztráció kiutasításának aktuusa szintén jelentősen hozzájárult a magyarok iránt jóindulattal viselkedő szovjet katonai vezetés képének megerősödéséhez.

Azt hihetnénk, hogy az oroszok csupán abban az időszakban jelentettek veszélyt a helyiekre, míg Észak-Erdély területén még harcok folytak, a dokumentumok azonban nem ezt látszanak alátámasztani. A megyefőnökség 1945. január 29-én a sepsiszentgyörgyi SZEB-parancsnokság utasítására még azt közölte a községi elöljárókkal, hogy orosz katonai egységeket vagy személyeket csak akkor kell élelemmel ellátniuk, ha ezek rendelkeznek az illető parancsnokság ilyen értelmű felhatalmazásával, hozzátéve, hogy jószántukból (a szót a szövegben aláhúzták) továbbra is megvendéghelhetnek katonai személyeket.¹⁴⁴ Mindössze néhány nappal később, január 31-én viszont már a szovjet katonasággal szembeni legelőzékenyebb magatartásra hívták fel az őrsparancsnokok figyelmét; hozzátéve, hogy az előforduló önkényes rekvirálásokról írásban, román nyelven kell

¹³⁸ Arról az összeesküvés-elméletéről van szó, amely szerint az erdélyi magyarok a budapesti kormány utasítására lettek tömegesen baloldaliak. Az elmélet cáfolatát lásd: NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor 2003, 103–105.

¹³⁹ Zágoni Jenővel készített interjú.

¹⁴⁰ Vitályos Máriával készített interjú.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² LÁCÁTUȘU, Ioan 2013.

¹⁴³ Bartos Jánossal készített interjú.

¹⁴⁴ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 219.

jelentést tenniük.¹⁴⁵ Magyarán saját fölötteseik értesítése volt az egyetlen dolog, amit a népőrök ilyen esetekben az orosz katonák ellen tehettek. A helyzet akkor sem volt sokkal rózsásabb, ha a szovjetek rendelkeztek a megfelelő papírokkal: 1944. december 21-én Kézdi járás főszolgabírája 3000 kg krumplit és 100 kg káposztát utalt ki Dálnok községből az orosz hadsereg részére, amit a falubelieknek minden térítés nélkül kellett átadniuk.¹⁴⁶

A népőrség tagjai nemcsak a nagyobb alakulatokkal, hanem a huzamosabb ideje a térségben tartózkodó orosz katonákkal szemben is tehetetlenek voltak. Ezek közül az az Ozsdolán maradt katona vált a leg hírhedtebbé, akit a helyiek csak orosz kapitányként ismertek. Egy zab rekvirálását igazoló nyugtának köszönhetően, amelyet 1945. február 16-án írt alá, tudjuk, hogy a férfi családneve Pitrov volt, és a név után biggyesztett kr. rövidítés – feltehetően a vöröskatona jelentésű krásznoarmejec kifejezése – arra utal, hogy mindössze közlegény lehetett a vörös hadseregben. A környéken azonban korlátlan úr volt, és mindaddig senki nem merte háborgatni, míg végül a szovjet katonai hatóságok érte nem jöttek, hogy letartóztassák, bár eredetileg feltehetően a szovjet hadsereg utasítására, nem pedig szökevényként maradt Ozsdolán.¹⁴⁷

A népőrség fennmaradt iratanyagában meglehetősen gyakran történik említés egy Vasile nevű orosz katonáról is, aki Szárazajtán állomásozott. Az ő neve először egy 1944. december 22-i eset kapcsán bukkan fel, ekkor ugyanis megjelent Bibarcfalván, hogy a bírótól egy új, szárközépig érő bundát kérjen. Mivel a bíró ilyenre szolgáltni nem tudott, a katona pénzt akart a községtől, hogy valahol megvásárolhassa a kívánt bundát. A bíró kérésére, hogy előbb hozzon engedélyt, két órával később egy orosz nyelvű irattal jelent meg, és legalább 200 pengőt követelt, amit feltehetően meg is kapott. Január 15-én ugyanez a Vasile két baróti tímármestertől 4 darab borjúbőrt, 1 juhbőrt, 3-4 kilónyi talpbélésanyagot és 14 pár talpat szedett össze. A helyi népőrparancsnok jelentette az ügyet a szolgabírónak, aki személyesen beszélt a katonával, de az csupán hét pár talpat volt hajlandó visszaadni, bár igaz, hogy egyik tímárnak 2, a másiknak 7 pengőt fizetett az összeszedett bőrökért. Az eset súlyosságát jól érzékelteti, hogy az adott időszakban a bőrhiány miatt csizma készítését csak kivételes esetekben engedélyezték a vármegye lakói számára, de a tönkre-

ment lábbelik javítása a népőrség tagjai számára is folyamatos problémát jelentett, pedig ők feltehetően még elsőbbséget is élveztek a civilekkel szemben. Sok következménye nem lehetett a dolognak, Vasile ugyanis két nappal később már a nagybaconi Hangya szövetkezetből vitt el pálinkát anélkül, hogy fizetett volna érte. Amikor közölték vele az árát, csak annyit válaszolt magyarul az eladónak: „Hadd el pénz.”¹⁴⁸

Mindezeknél sokkal érzékenyebben érintette a lakosságot a számos különféle beszolgáltatás, amely az orosz hadsereg élelmezését szolgálta. „Az oroszok éhes keselyű módjára vetették rá magukat a Székelyföldre – írja ezzel kapcsolatban Máthé János –, s a falvakból ezrével kellett a marhákat a szentgyörgyi vágóhídra hajtani. Két hónap leforgása alatt – (1944. december és 1945. január) – Erdővidék szarvasmarha állományának több mint felét szedték el [...]”¹⁴⁹ Jól érzékelteti a helyzetet, hogy csupán Magyarhermányból mintegy 301 állatot vittek el ebben az időszakban.¹⁵⁰ A lakosságnak saját állatain kívül át kellett adnia mindazokat az állatokat, amelyeket a háromszékiek az 1944 nyarán a Szovjetunió területéről a megyébe érkező menekültektől vásároltak, ráadásul ezek számára a hajtókat, illetve a hajtás idejére a takarmányt (Máthé feljegyzései szerint állatonként 450 kg szénát és 180 kg zabot) szintén a községeknek kellett biztosítaniuk.¹⁵¹

A magyar királyi csendőrséghez hasonlóan, amely többnyire részt vett az adóbehajtásban, a népőrségnek is gyakran kellett a beszolgáltatáshoz szükséges karhatalmat biztosítania. A középpajtaiaknak 1945. március 22-én mintegy 23 531 kg-nyi (megközelítőleg 70 db) vágóállatot kellett volna leadniuk (összehasonlításképpen: a magyarhermányiak 301 marhája 100 910 kg-t nyomott), azonban a jelek szerint a falubelieknek nem volt inyére a dolog, mert a jegyző szükségesnek látta, hogy egy legalább kéttagú járó jelenlétét igényelje a végrehajtáshoz. Úgy tűnik, az eljárás efféle esetekre már korábban rögzítésre került, ugyanis kérésében a jegyző Miklósvár járás főbírájának 410-1945 számú rendeletére hivatkozott. Nem tudni, a népőröknek tettelesen is fel kellett-e lépniük a vonakodó gazdák ellen, vagy pusztán jelenlétük elég volt, hogy a beszolgáltatásra sor kerüljön, az azonban teljesen biztos, hogy ott voltak az állatok összegyűjtésénél. A kérés hátlapjára ugyanis valaki – feltehetően maga a jegyző – kézírással rávezette: „a szolgálatteljesítést igazolom.”¹⁵²

¹⁴⁵ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 22.

¹⁴⁶ SÁL, Fond 175, inv. 214, dos. 43, 1944, f. 39.

¹⁴⁷ A katona a fennmaradt iratokban többnyire csak ozsdolai orosz kapitányként szerepel. Mivel más orosz katonákkal is érintkezett, feltehető, hogy eleinte hivatalosan tartózkodott Ozsdolán, személye mindössze később vált valamért fontossá a szovjet hadsereg valamely szerve számára.

¹⁴⁸ A Vasile nevű orosz katona tevékenységével kapcsolatban lásd: SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/II/1945, f. 117, 118, 120, 121, 122.

¹⁴⁹ MÁTHÉ János i. m., 49.

¹⁵⁰ Ua.

¹⁵¹ Uo. 52.

¹⁵² SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 180.

Népőrök a román állam szolgálatában

Bár a különféle közigazgatási ügyekkel kapcsolatos intézkedésekből úgy tűnhet, hogy a román adminisztráció visszatérésének 1945. március 9-i engedélyezése nem okozott lényeges változást a népőrség működésében, a valóságban ez az intézkedés meglehetősen feszült helyzetet eredményezett. A Prázmárra evakuált román személyzet ugyanis – feltehetően a szovjetek ellenállása miatt – tulajdonképpen nem tért vissza korábbi állomáshelyére, ehelyett Háromszék vármegye 1944 novemberében–decemberében létrejött közigazgatása tagozódott be többé-kevésbé a központosított román szerkezetbe. Ezáltal a vármegye tulajdonképpen újra a román közigazgatási struktúra részévé vált, a különféle helyi szervek személyzetének nagy részét azonban továbbra is magyar nemzetiségűek alkották.

A fennmaradt dokumentumok arra utalnak, hogy román részről az információgyűjtés erről a személyzetről jóval a szovjetek márciusi döntése előtt kezdetét vette. A baróti járásparancsnokság – valószínűleg külső utasításra – már 1945. január 29-én is küldött szét román nyelvű formanyomtatványokat az alárendeltségébe tartozó őrsöknek, amelyekre a legénység tagjainak nevét, illetve egyéb adatait kellett volna rávezetni, az őrsparancsnokok azonban még egy későbbi, február 5-i telefonértesítést követően sem voltak hajlandók kitöltve visszaküldeni az űrlapokat.¹⁵³ Az erre vonatkozó utasítások azért is keltik fel a kutató figyelmét, mert a népőrség írásos ügyintézése ebben az időszakban szinte kizárólag magyar nyelven zajlott.

A tény, hogy a helyi közigazgatás túlnyomóan magyarokból álló személyzete 1945. március 9-ét követően is a helyén maradt, nem nyerte el a megye román lakóinak tetszését. Ezzel kapcsolatban Háromszékre vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk ugyan, de fennmaradt egy 1945. május 1-ei jelentés, amelyet N. Diaconescu tanfelügyelő a Csík megyében uralkodó állapotokról írt,¹⁵⁴ és joggal feltételezhető, hogy a két megye román lakossága meglehetősen hasonlóan vélekedett erről a kérdéstről. Bár a jelentés szerzője maga is elismerte, hogy a helyi rendfenntartó szervek román községekben románokból, magyar községekben pedig magyarokból szerveződtek, mégis úgy vélte, a két nemzetiség között fennálló ellentétek miatt ezekről egyaránt bizonyosodott: nem alkalmasak ilyen szerepkör betöltésére. Kijelentését azzal

indokolta, hogy a román rendfenntartók magyar nemzetiségű, a magyar rendfenntartók pedig román nemzetiségű helybelieket bántalmaztak. A jelentés a román közigazgatás visszatérésének megakadályozását ugyancsak a megyei rendőri és rendfenntartó erők parancsnokainak tulajdonította (ezek a szerző tudomása szerint nagyrészt magyarok voltak), azzal vádolva őket, hogy ráadásul letartóztatták mindazokat a személyeket, akik a románok érdekeit próbálták képviselni. Végül a szöveg – bár csak érintőlegesen – azt is megemlíttette, hogy a csíki népőrök az egykori Horthy-hadsereg egyenruháit viselik.

Diaconescu természetesen nem érte be a problémák felvázolásával; egyrészt a helyi rendfenntartó szervek személyzetének teljes cseréjére is javaslatot tett, másrészt kérte, hogy a magyar hatóságok – a kifejezés ezúttal a helyi közigazgatásra, illetve hatóságokra vonatkozott¹⁵⁵ – se vizsgálatot ne indíthassanak, se ítéletet ne hozhassanak román nemzetiségű személyek ügyében.¹⁵⁶

1945. március 9-ét követően a népőrség is élénk figyelemmel követte a közigazgatással kapcsolatos helyzet alakulását. A nagyajtai őrsön már március 10-én felvettek egy jegyzőkönyvet, amelyben egy román nemzetiségű, tizenöt éves tanuló arról számolt be, hogy délelőtt kilenc és tíz óra között egy román rádióadón azt hallotta, a román rendőrség és egyéb hatóságok is visszatérnek Háromszékre.¹⁵⁷ A kőpecsi őrs március 12-én járt el egy ágostonfalvi férfi ellen, aki arról kérdezett több helyi lakost, hogy még népőrök teljesítenek-e szolgálatot a településen, majd kijelentette, hamarosan román csendőrök veszik át ezek helyét. A férfit, akit a helyiek rémhír terjesztéséért jelentettek fel, a népőrség letartóztatta. Vallomásából az derült ki, hogy a hírről egy, a román államvasutaknak dolgozó ismerősétől szerzett tudomást, aki szintén rádión hallott a dologról. Letartóztatása nem tartott sokáig: a jegyzőkönyv alján olvasható kéziratos szöveg tanúsága szerint egy telefonbeszélgetést követően a jegyző felelősségére hamarosan szabadlábra helyezték az illetőt.¹⁵⁸

Ugyan a hír – legalábbis az adott időszakra vonatkozóan – hamisnak bizonyult, azonban mindössze néhány nappal a fentebbi esetet követően teljesen egyértelművé vált a népőrök számára, hogy a testület működését illetően jelentős változásokkal kell számolniuk. Március 15-én a háromszéki megyefőnökség a *Szövetséges Ellenőrző Albizottság* parancsnokságának rendelkezése értelmében arra utasította a népőrséget,

¹⁵³ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 131.

¹⁵⁴ A dokumentumot közli: PELIN, Mihai 1997, 204.

¹⁵⁵ Korabeli román dokumentumok, illetve román történészek gyakran mossák össze az 1940 és 1944 közötti magyar közigazgatást a későbbi, alulról építkező helyi közigazgatással anélkül,

hogy a két rendszerben a különféle funkciókat betöltő hivatalnokok személyének bármiféle figyelmet szentelnének.

¹⁵⁶ PELIN, Mihai 1997, 204.

¹⁵⁷ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 305.

¹⁵⁸ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/V/1945, f. 64.

vizsgálják ki, hogy Szárazajtán tartóztattak-e le, illetve tartanak-e a pincébe zárva román állampolgárokat vagy román nemzetiségű személyeket. A vizsgálatról, amelynek lefolytatására nyolc nap állt a testület rendelkezésére, a népőröknek román nyelven kellett jelentést tenniük.¹⁵⁹ Mivel az utasítás az esetleges le tartóztatottak fogva tartásának helyszínéül a pincét jelölte meg, feltételezhető, hogy a román hatóságok információi feljelentésből származhattak. A megbízott járási nyomozó jelentéséből nemcsak az derült ki, hogy a szárazajtai őr pincéje, amelyben krumplit tároltak, nem volt alkalmas arra, hogy bárkit fogva tartsanak benne, hanem az is, hogy a településen 1944. november 15-ét követően sem magyar, sem román nemzetiségű személyek letartóztatására nem került sor.¹⁶⁰ A Szövetséges Ellenőrző Albizottság Parancsnoksága azonban meg sem várta a vizsgálat eredményét, és mindössze két nappal az eredeti utasítás kiadása után elrendelte, hogy román nemzetiségű állampolgárt csak a megyefőnökség, illetve az adott parancsnokság előzetes engedélyével lehet letartóztatni. Kivételt csak azok az esetek képeztek, ha román nemzetiségű személyt valamely bűncselekmény elkövetésekor értek tetten.¹⁶¹ Míg tehát a Diaconescu-jelentés május 1-én még azt állította, hogy a csíki rendvédelmi szervek román nemzetiségű személyeket tartóztatnak le, Háromszéken ezt már március 17-én megtiltották a helyi népőröknek.

A román állam fennhatósága alá került népőség és a korábban Dél-Erdélyhez, tehát 1940–1944 között is Romániához tartozó települések román csendőreinek viszonyáról az adatok szűkössége miatt meglehetősen nehéz átfogó képet alkotni, néhány részletesebben dokumentált eset alapján azonban feltételezhető, hogy március 9-ét követően ez a viszony is újra kieleződött. A megelőző időszakból leginkább a két testület tagjai közötti szórványos összetűzésekről tudunk, ezek azonban nem lehettek túl gyakoriak, ráadásul meglehetősen személytelenek is voltak. 1944 februárjának 4-ről 5-ére virradó éjszakáján például a Felsőrákos és Köpec közötti úton felsőrákosi népőrök puskájukkal minden ok nélkül tüzet nyitottak Ágostonfalva irányába, amit az ottani román határőrség nagyobb erővel viszonzott.¹⁶² A lövöldözés jószerével egész éjszaka tartott, személyi sérülés azonban feltehetőleg nem történt, az ügy pedig inkább kivételesnek, mint általánosnak számított. Erre utal az is, hogy azt a két román csendőrt, akik éppen egy hónappal korábban, január 4-én mentek át fegyveresen a román oldalra eső Ürmösről Köpecbányára

udvarolni, a népőrök igazoltatták ugyan, de a szolgabíró utasítása értelmében végül mindössze arra figyelmeztették őket, hogy legközelebb ne hozzák magukkal a fegyverüket.¹⁶³

Egészen más természetű összeütközésre került sor április 9-én a nagyajtai őr emberei és a lügeti román csendőrök között. Amint Almási Géza őrparancsnok két verzióban is fennmaradt beszámolójából¹⁶⁴ kiderül, a nagyajtaiak hajnalban letartóztatott, fasiszta-gyanús elemeket kísérték Sepsiszentgyörgyre, ahonnan 14 órakor az Előpatak–Árapatak–Hídvég–Lüget–Bölon útvonalon indultak haza. Útközben a népőrök Árapatakon és Hídvégen is láttak román csendőröket, katonatiszteket és altiszteket, azonban a kölcsönös tisztelgéseket, üdvözléseket leszámítva egyéb nem történt köztük. Nem így Lügeten. „Mikor [...] a csendőrök [...] elé értünk – meséli az esetről írott jelentésében Almási –, a laktanyából kiszaladt egy G[...]. Petru subofíter [altiszt] román csendőr őrparancsnok helyettes, és a szekeremet megállítva minden bevezetés nélkül kifejezhetetlen káromkodásokba [kezdet], illetve büdös magyar bolsevikinek, kommunistának és demokratának összeszidott és kijelentette, hogy mert a büdös magyar kommunisták őt Sepsiszentgyörgyön 4 napig zárva tartották, most ő is azért bosszúját rajtam tölti ki, és kijelentette letartóztatásomat és a mellettem volt szolgálati puskámat egy észrevétlen pillanatban a szekérről kikapta és beszaladt vele a laktanyába.”

Almási saját elbeszélése szerint románul és magyarul is kérte a parancsnokhelyettest, ne üzzön gúnyt belőle és adja vissza a fegyvert, hiszen demokrácia van, a népőrök és a csendőrök pedig nem csupán testvérek, de ugyanazt a hazát is szolgálják, a férfi azonban tovább átkozódott, és mikor a nagyajtai parancsnok kettejük testvériségére hivatkozott, a román király és királyné képe felé fordulva kijelentette, hogy ő sem nem kommunista, sem nem szocialista, hanem vaspárdista. Eközben a többi népőrt szállító szekerek is megérkeztek az őr elé, Almási pedig – a pillanatnyi erőfölényt kihasználva – magához rendelte embereit és utasította őket, hogy töltsék csőre fegyvereiket. A román parancsnokhelyettes erre az őr épületében keresett menedéket. Annak ellenére, hogy saját bevallása szerint felmerült benne, foglyul ejti a férfit, Almási végül mégis úgy döntött, nem viszi kenyértörésre a dolgot, és parancsot adott a távozásra. A beszámoló végén olvasható aláírások alapján rajta kívül még mintegy hét nagyajtai népőr (illetve egy civil és Almási felesége) volt jelen az esetről, a népőrök tehát

¹⁵⁹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 114.

¹⁶⁰ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 113.

¹⁶¹ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 135.

¹⁶² SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/III/1945, f. 80.

¹⁶³ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/I/1945, f. 116.

¹⁶⁴ A két jegyzőkönyv lelőhelyei: SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945. f. 127-128, valamint SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 4/1945, f. 76-77.

valószínűleg túlerőben lettek volna, ha az incidens folyományaként tűzharcra kerül sor.

A puska, amivel a román parancsnokhelyettes elszaladt, egyelőre Lügeten maradt, és végül csak később, egy küldönc közvetítésével került vissza Almásihoz. A küldönc a fegyverrel együtt egy bocsánatkérő levelet is átadott, amelyben a lügeti parancsnok kért elnézést nagyajtai kollégájától a történetekért, azonban a fegyver helyett csupán Lügeten maradt iratokról tett említést, amelyeket szintén az említett küldönctől kellett megkapnia a nagyajtai parancsnoknak.¹⁶⁵

Mivel mindössze egy ilyen ügről van tudomásunk, látszólag nehéz általános következtetéseket levonni belőle, ha azonban az esetet a korábban tárgyaltakkal együtt vizsgáljuk, úgy tűnik, a román csendőrök és a népőrök, illetve a helyi magyarok viszonya továbbra is rossz maradt. Az a tény azonban, hogy a lügeti parancsnok levelében Almási puskája helyett iratokat emlegetett, arra utal, hogy a román csendőrök még tartottak annyira a szovjetektől, hogy egy magyar népőr lefegyverzését megpróbálják eltitkolni előlük.

Április 16-án, mint arról korábban már szó esett, a járásparancsnokok bizonyos őrsök felszámolására, illetve a fennmaradó őrsök létszámának csökkentésére kaptak utasítást, ráadásul mindezt huszonnégy óra alatt kellett végrehajtaniuk. Arra nézve, hogy a meglehetősen jelentős létszámcsökkentésről az őrsparancsnokok tudtak-e korábban, semmiféle adat nem maradt fenn, de valószínűnek látszik, hogy váratlanul érhetette őket a parancs, ami ha zűrzavart nem is okozott, mindenképp megfeszített munkával járt számukra. A fennmaradó őrsök április 17-én ebben a hangulatban kapták meg azt az utasítást, amely előírta számukra, hogy vegyék jegyzékbe a vármegye teljes, 16–52 év közötti férfiakosságát.¹⁶⁶ A jegyzékek, amely minden valószínűség szerint a népőrökben és az összeírandó férfiakban egyaránt az 1944 őszi internálások rémét idézte fel, a férfiak nevét, az anyjuk nevét, a férfiak születési évét, családi állapotát és tartózkodási helyét kellett tartalmaznia, ugyanakkor azt is fel kellett tüntetni, hogy az egyes személyek alkalmasak-e katonai szolgálatra. Az adatfelvétel indoklása meglehetősen homályos volt: az őrsparancsnokoknak arra kellett felszólítani az összeírtakat, hogy

önként jelentkezzenek a fasizmus letörésére, mert a demokráciáért bármikor, bármilyen ellenséggel szemben harcolni kell.

Május 11-től egy újabb rendelettel a népőrséget katonai szervezetté nyilvánították,¹⁶⁷ azonban a román vezérkar június 5-i utasítása ennek ellenére is lehetővé tette, hogy mindazokat a népőröket, akik nem teljesítették az általuk előírt katonai szolgálatot, újra behívják a román hadseregbe.¹⁶⁸ Végül 1945. június 18-án telefonon adták ki azt a parancsot, amely feltehetőleg a népőrség működésének végét jelentette.

A vég

A népőrség iratanyagában a testület működésének utolsó időszakáról szinte semmiféle információ nem található. Az a tény, hogy a román közigazgatás 1945. március és június között tért vissza Észak-Erdélybe, azt sugallja, hogy a népőrség felszámolására ugyancsak június folyamán kerülhetett sor, és ezt látszik megerősíteni az egyetlen ezzel kapcsolatos dokumentum, egy ún. távmondattal írott változata is, amelyben június 18-án Miklósvár járás népőreit arra utasították, hogy 20-án – egy szerdai napon – reggel 8 órakor fegyver nélkül jelentkezzenek a sepsiszentgyörgyi parancsnokságon. Az utasítás a testület minden tagjára vonatkozott, olyannyira, hogy az egyes őrsök még az őrszobák felügyeletére sem hagyhattak hátra embert; ehelyett településenként két megbízható kommunistát kellett felkérniük a feladatra.¹⁶⁹ Sajnálatos módon ez minden, ami a vizsgált forrásokból kiderül.

A magyar nyelvű szakirodalom, amely inkább a tárgyalt időszak nagy történésekre koncentrál, szintén nem túl sok információval szolgál az átmenet konkrét körülményeiről. A legtöbb idevágó adat talán az 1989 után megjelent különféle román forrásközlésekben, illetve néhány román szerző – köztük laikusok és történészek – munkáiban található, bár tény, hogy ez utóbbiak többnyire a korabeli hatósági iratok kritikátlan idézésére szorítkoznak. A következőkben ezekre támaszkodva próbálom felvázolni azokat az eseményeket, amelyekre a népőrség felszámolásának időszakában került sor. Fontos azonban leszögezni, hogy e másodlagos források alapján csupán feltételezések megfogalmazására nyílik lehető-

¹⁶⁵ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 4/1945, f. 75.

¹⁶⁶ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 109.

¹⁶⁷ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 53.

¹⁶⁸ SÁL, Fond 486, inv. 549, dos. 3/IV/1945, f. 202. Az előírások értelmében a következő személyek mentesültek a katonai szolgálat alól: *a)* akik 1920–29 között voltak katonák, és legalább 12 hónapnyi belső katonai szolgálatot teljesítettek; *b)* akik 1930–1934 között voltak katonák és legalább 18 hónapnyi

katonai szolgálatot teljesítettek, ha ebből 6 hónap frontszolgálat volt; ugyancsak felmentették azokat, akik 24 hónap belső szolgálatot teljesítettek; *c)* akik 1935–1940 között voltak katonák, legalább 24 hónapnyi katonai szolgálatot teljesítettek, 12 hónapnyi frontszolgálatot; felmentették azokat, akik 30 hónapnyi belső szolgálatot teljesítettek; *d)* akik 1941-et követően voltak katonák és legalább havi frontszolgálatot teljesítettek.

¹⁶⁹ SÁL, Fond 487, inv. 550, dos. 1/1945, f. 309.

ség, a korszak megismeréséhez ennél jóval alaposabb kutatásokra van szükség.

A népőröket tehát június 20-án rendelték be a sepsiszentgyörgyi parancsnokságra, a román csendőrség viszont a jelek szerint csak jóval később, valamikor július 7. körül tért vissza a megye falvaiba. Feltehetően valamikor ebben a közbeeső időszakban születhetett az a jelentés is, amely szerint felmerült, hogy a népőrség korábbi, a magyar honvédségével megegyező egyenruhát a román csendőrségére cserélik, a népőrök azonban állítólag megtagadták a román egyenruha viselését.¹⁷⁰ A román csendőrség visszatérése sem zajlott teljesen zökkenőmentesen: Nagyajtán július 7-én népgyűlést szerveztek ellene,¹⁷¹ egy másik jelentés szerint pedig Bereckben alig egy nappal a visszatérést követően, július 8-án fegyverekkel és kézigránatokkal felszerelt helyi magyarok vették körül a csendőrség épületét, és halállal fenyegették az ott tartózkodó két román altisztet, akik megpróbáltak ugyan elmene-külni, de egyiküket a magyarok utolérték és súlyosan bántalmazták.¹⁷² A szöveg szerzője – némileg tendenciózusan – a falu magyar lakosságát („populația maghiară din comuna Brețcu, jud. Trei Scaune [jud. Covasna]”¹⁷³, prevăzută cu arme și grenade”) jelölte meg a csendőrök támadóiként.¹⁷⁴ Ugyancsak július folyamán születhetett meg az a jelentés, amely szerint Pila István, akit ezúttal volt horthysta csendőrként emlegettek, arra biztatta az embereket, hogy ne adják le a fegyvereiket, és a román hatóságok által elrendelt katonai munkaszolgálatra se jelentkezzenek („să nu se prezinte la concentrare”),¹⁷⁵ és a háromszéki román csendőrparancsnok szintén ebben a hónapban számolt be a megyei KISZ aláírásgyűjtéséről, amely arra irányult, hogy Észak-Erdély kerüljön szovjet védnökség alá.¹⁷⁶ Végül a csendőrség említést tett egy augusztus 9-i gyűlésről is, amelyet Kézdivásárhelyen szerveztek a román hatóságok jelenléte ellen.¹⁷⁷

Pila István sorsa néhány nappal az említett gyűlést követően teljesedett be, 1945. augusztus 15-én ugyanis tizennégy másik személlyel együtt a román hatóságok letartóztatták. A többiek – Pilához hasonlóan – javarészt ugyancsak a népőrség, illetve a városi rendőrségek vezetői közül kerültek ki. Amint a román csendőrség különféle jelentéseiből kiderül, az egykori népőrparancsnokot egy olyan, Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros megyére is kiterjedő szervezet létrehozásával vádolták, amely Erdély Magyar-

országához csatolását tűzte ki célul. A csendőrség szerint a csoportnak, amely különféle titkos fegyver- és lőszerraktárakat hozott létre a vármegye különböző településein, állítólag a potsdami konferencia kezdetekor, július 17-én kellett volna akcióba lépnie, azonban a szervezet csíki, udvarhelyi és marosi vezetői a Pila által kijelölt dátumot nem tartották alkalmasnak a cselekvésre. A felkelésnek, amelyet végül állítólag szeptember első felére halasztottak, a következő forгатókönyv szerint kellett volna lezajlania: Pila megbízható emberei felkeresték és felkészítették volna a négy megyében található magyar falvak lakosságát, hogy ne adják le a birtokukban levő lőszert és fegyvereket a román hatóságoknak. A magyaroknak politikai gyűlés ürügye alatt szeptember elsején kellett volna a községi előljáróságok épületében összegyűlniük, hogy ezt követően mindenütt egyszerre támadják meg a román közigazgatás helyi szerveit és a csendőrsöket. A lázadónak Sepsiszentgyörgyöt a helyi támadások sikerét követően, közös erőfeszítéssel kellett volna birtokukba venniük.¹⁷⁸ A többi megyeszékhelyre vonatkozóan a vizsgált jegyzőkönyvek nem tartalmaznak információt, és a korabeli csendőrségi forrásokon kívül ilyen szervezet meglétét más forrás nem támasztja alá.

A vizsgált anyagok tükrében fölöttébb valószínűtlennek tűnik, hogy Pila István rendelkezett volna egy négy megyére kiterjedő szervezet létrehozásához szükséges kapcsolatokkal (vagy képességekkel), és mindaz, amit a lakosság és a megye helyi vezetésének meglehetősen feszült viszonyáról tudunk, ugyancsak arra utal, hogy az egykori népőrparancsnok aligha bírt akkora támogatottsággal, hogy bármiféle felkelés kirombantásában bizton támaszkodhatott volna a háromszékiekre (nem beszélve más megyék lakóiról, akiknek végképp semmi okuk nem lett volna megbízni benne). Az összeesküvés-elmélet tehát, amelyet a román csendőrség jelentései felvázolnak, inkább a helyi viszonyok nem ismeretéről, mint Pila bűnösségéről tanúskodik. Sokkal valószínűbb, hogy az egykori népőrparancsnok és társai, akik többnyire a szovjet katonai adminisztráció idején felállított rendfenntartó szervek vezetéséhez tartoztak, egyszerűen korábbi beosztásuk miatt kerültek a román hatóságok érdeklődésének homlokterébe. Bárhogyan történt is, 1945 nyarán az ún. Pila-korszak – és vele a népőrség története – tulajdonképpen véget ért.

¹⁷⁰ Az esetről, amely állítólag az 1945 júliusa és decembere közötti időszak csendőri jelentéseinek egyikében szerepel, Lăcătușu tesz említést. Lásd: LĂCĂTUȘU, Ioan 2013.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA Andrea (szerk.) 2002, 150.

¹⁷³ Beékelés az eredetiben.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ LĂCĂTUȘU, Ioan 2013.

¹⁷⁶ ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA Andrea 2002, 151.

¹⁷⁷ LĂCĂTUȘU, Ioan 2013.

¹⁷⁸ PELIN, Mihai i. m. 228–229, ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA Andrea 2002, 172–175.

Összegzés

A testület tevékenységének mérlegét elkészíteni nem könnyű feladat. Az egyik dokumentumban, amelyet a román csendőrség állított össze az ügyről, az szerepel, hogy Pila letartóztatása Háromszék vármegye magyar lakossága körében is nagy örömet váltott ki, és az azt követő két napon ötvennél is többen jelentkeztek, hogy panaszt tegyenek ellene.¹⁷⁹ Annak ellenére, hogy az e jelentésekbe foglalt tényeket meglehetősen óvatosan kell kezelnünk – a panaszosok ugyanis állítólag még gyilkosságokról is beszámoltak –, az adat mégis valószínűnek tűnik. A megye új vezetése – és vele együtt a népőrség – ugyanis aligha örvendett osztatlan népszerűségnek a lakosság körében. Ennek részben az új vezetők úrhatnásága, pökhendisége és nyersesége volt az oka,¹⁸⁰ illetve az, hogy a határozottságot vagy a hozzáértést gyakran igyekeztek fenyegetőzéssel pótolni. A népőrség, mint az új hatalom rendfenntartó és végrehajtó szerve, annak hibáiban és erényeiben egyaránt osztozott. Hozzájárultak az új vezetés negatív megítéléséhez mindazok a körülmények is, amelyek között a hatalmat gyakorolták: rájuk hárult a hadigazdaság működtetése, valamint az orosz hadsereg ellátása érdekében kirótt beszolgáltatások végrehajtása, és e tevékenységek, amint a korábbiakban láthattuk, többnyire szintén ütköztek a lakosság érdekeivel. A népőrök ebben az esetben is a végrehajtáshoz szükséges erőt képviselték, azonban a magyar királyi csendőrséggel szemben, ahol az erőszak alkalmazásának jól bevált gyakorlata működött, ők szinte csak saját képzelőerejükre támaszkodhattak, ha esetenként erőszakot kellett alkalmazniuk, hogy feladataikat elláthassák. Megítélésükön az sem javíthatott sokat, hogy több esetben vissza is éltek a rájuk ruházott hatalommal.

A felsorolt negatívumok mellett látnunk kell azonban, hogy a csendőrségi szerepkörben működő népőrség rövid élettartama alatt is jelentős fejlődésen esett át: egy laza szerveződésű, sejtyszerű egységekből álló polgárőrségből előbb a helyi közigazgatás központosított rendfenntartó szervévé vált, majd bizonyos fokig betagozódott a román államgépezetbe is. Felszámolásának okai aligha függenek össze működésének hatékonyságával vagy ennek hiányával. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy bármilyen rossz is lehetett a testület megítélése, korántsem volt annyira negatív, mint azé a román csendőrségé, amelynek feladatkörét a kiutasítást követően el kellett látnia.

A téma kutatása kapcsán számos olyan kérdés is felmerül, amelyekre e dolgozatban csak jelzésszerűen sikerült kitérni. Ezek egyike a háromszékiek és a szovjet hadsereg, illetve a háromszékiek és a helyi baloldal viszonyára vonatkozik; e viszonyrendszer pedig – a népőrség iratanyaga legalábbis erre látszik utalni – jóval árnyaltabb annál, mint ami a korral foglalkozó szakirodalomban mindeddig bemutatásra került. Hasonló a helyzet a háromszéki – és talán megkockáztatható, az egész észak-erdélyi – magyar társadalommal, amely még a korábbi elit nagy részének hiányában sem tekinthető annyira homogénnek, amennyire a témában írott munkák ábrázolni szokták. Végül ugyancsak e kérdések közé tartozik a szovjet katonai közigazgatás helyi intézményei és a román állam között fennálló viszony is, amelyről szintén meglehetősen keveset tudunk. Mindezek mellett azonban a Pila-féle népőrség kutatásának fontossága abban rejlik, hogy egy olyan testület tevékenységére derít fényt, amely mindeddig javarészt csak a román csendőrség kritika nélkül közölt dokumentumaiból volt ismeretes.

Magyarosi Sándor – Sepsiszentgyörgy–Dublin; sandormagyarosi@gmail.com

¹⁷⁹ ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA, Andrea 2002, 174.

¹⁸⁰ Ezzel kapcsolatban lásd: MÁTHÉ János 2008, 51–53.

Levéltári források

Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy/Biroul Județean Covasna al Arhivelor Naționale Române, Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, SÁL)

Fond 99, inv. 105, *Pretura plășii Covasna (Kovászna járás Főszolgabírói Hivatala)*

Fond 123, inv. 129, *Pretura plășii Sfântu Gheorghe (Sepsi járás Főszolgabírói Hivatala)*

Fond 125, inv. 131 *Pretura plășii Ozun (Uzon járás Főszolgabírói Hivatala)*

Fond 175, inv. 214, *Pretura plășii Târgu Secuiesc (Kézdi járás Főszolgabírói Hivatala)*

Fond 486, inv. 549, *Comandamentul Pazei Populare a plășii Micloșoara (Miklósvár járás népőrségének parancsnokása)*

Fond 487, inv. 550, *Paza populară a comunei Aita Mare (Nagyajta község népőrségének parancsnokása)*

Interjúk, visszaemlékezések

Interjú Bartos Jánossal. Készítette: Magyarosi Sándor. Pápa, 2002. 03. 16. (A szerző tulajdonában)

Interjú Zágoni Jenővel. Készítette: Magyarosi Sándor. Budapest, 2002. 07. 05. (A szerző tulajdonában)

Interjú Boga Olivérrel. Készítette: Magyarosi Sándor. Kézdivásárhely, 2002. 06. 04. (A szerző tulajdonában)

Interjú Fóris Pállal. Készítette: Magyarosi Sándor. Sepsiszentgyörgy, 2002. 06. 02. (A szerző tulajdonában)

Interjú Vitályos (szül. Borbáth) Máriával. Készítette: Magyarosi Sándor. Ozsdola, 2002. 03. 27. (A szerző tulajdonában)

Kiss Árpád, *Visszaemlékezés*. Másolat a szerző birtokában.

Mirk János, *Napló*. Részleges másolat a szerző birtokában.

Irodalom

ABLONCZY Balázs

2011 *A visszatért Erdély*, Jaffa Kiadó.

ANDREESCU, Andreea – NASTASĂ, Lucian – VARGA, Andrea (szerk.)

2002 *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*, Cluj.

BAICU, Dan

1996 Județul Trei Scaune în contextul reinstaurării administrației românești în Ardealul de Nord. Mărturiile documentare, *Angustia*, 1, 1996, 241–245.

BARTHOS Jenő

1996 *Zabola és környékének története*, Tapolca–Zabola.

BEDE Erika

2001 *Papoc – Păpăuți*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

BEKE György

1993 Főispánok Háromszéken, *Háromszék*, 1993. november 11. – december 1.

BENKŐ Levente

2012 Hideg napok Székelyföldön (Adalékok a Maniu-gárda történetéhez, háromszéki és csíki útjához), *Székelyföld*, 8, 118–135.

<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTcwNg==> (Utolsó letöltés ideje: 2015. 05. 15)

BENKŐ Levente – PAPP Annamária

2007 *Foglysors a második világháborúban I*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda.

BEREKMÉRI Árpád Róbert

2008 *Fegyver alatt*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

ILLÉSFALVI Péter – SZABÓ Péter – SZÁMVÉBER Norbert

é. n. *Erdély a hadak útján*, (Harmadik kiadás) Püedlo Kiadó, Budapest.

JÓZSEF Álmos

2010 *Bevonulás Sepsiszentgyörgyre 1940*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó.

KAISER Ferenc

2002 *A magyar királyi csendőrség története a két világháború között*, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.

LĂCĂTUȘU, Ioan

2013 *Aspecte ale conviețuirii româno-maghiare din județul Covasna. Mărturiile documentare (1944–1946)*.

<http://www.ziarulnatiunea.ro/2013/07/01/aspecte-ale-convietuirii-romano-maghiare-din-judetul-covasna-marturiile-documentare-1944-1946/> (Utolsó letöltés ideje: 2015. 05. 15)

MÁTHÉ János

2008 *Magyarhermány kronológiája (1944–1964)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

MOLNÁR D. Erzsébet

2015 Kárpátalja szovjetizálása, *Rubicon* 2015/5–6, 118–123.

NAGY Mihály Zoltán – VINCZE Gábor (szerk.)

2003 *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó, Kolozsvár–Csíkszereda.

- OLÁH Sándor
2008 *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön, 1940–1989*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- ONIȘORU, Gheorghe
1995 Statutul nord-vestului Transilvaniei: de la 23 august la 10 februarie 1947, *Acta Musei Porolissensis*, no. XIX, 419–428.
- PARÁDI József
2011 A Magyar Királyi Csendőrség szolgálati tevékenységei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXI. évf. 24. sz., 91–99.
- PELIN, Mihai (szerk.)
1997 *Cartea Albă a Securității, 23 august 1944 – 30 august 1948*, București, Serviciul Român de Informații.
- POZSONY Ferenc
2002 *Zabola, Száz Magyar Falu Könyvesháza*, Budapest.
- RIGÓ Róbert
2015 Elitváltás Kecskeméten 1945-ben, *Rubicon*, 5–6, 134–141.
- SÁRÁNDI Tamás
2014 Nemzetiségpolitikák mérlege. A magyar és a román lakosságot 1940–1944 között ért sérelmek vizsgálta a német–olasz tisztai bizottságok működésének tükrében, *Magyar Kisebbség*, 2014/1, 73–128.
- ȘANDRU, Dumitru
1995 Minoritatea maghiară din Transilvania după 23 august 1944, *Acta Musei Porolissensis*, no. XIX, 401–417.
- UNGVÁRY Krisztián
2013 *A Horthy-rendszer mérlege – Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon*, Jelenkor Kiadó.
- VINCZE Gábor
1999 A Magyar Népi Szövetség válsága, *Magyar Kisebbség*, 2–3, 398–431. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m990230.htm> (Utolsó letöltés ideje: 2015. 05. 15)
- VINCZE Gábor
é. n. A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989. <http://vincze.adatbank.transindex.ro/> (Utolsó letöltés ideje: 2015. 05. 15)

Jandarmeria (paza) populară din Trei Scaune (2 decembrie 1944 – 20 iunie 1945)

(Rezumat)

La mijlocul lunii noiembrie al anului 1944 armata sovietică a impus retragerea autorităților românești din nordul Transilvaniei, iar teritoriul respectiv a intrat sub autoritatea administrației militare sovietice. În cazul județului Trei Scaune această schimbare s-a manifestat în organizarea unei administrații locale, cadrele acesteia provenind mai mult din rândurile simpatizanților ideologiilor de stânga sau chiar comuniste al populației din județ. Ca urmare al acestui proces în județ s-a organizat și jandarmeria/paza populară, organizație deținând atribuțiile jandarmeriei pentru o scurtă perioadă și după întoarcerea administrației românești din martie 1945. Această lucrare prezintă scurta istorie a jandarmeriei populare pe baza unor interviuri făcute cu martorii evenimentelor discutate și a documentelor păstrate în arhive.

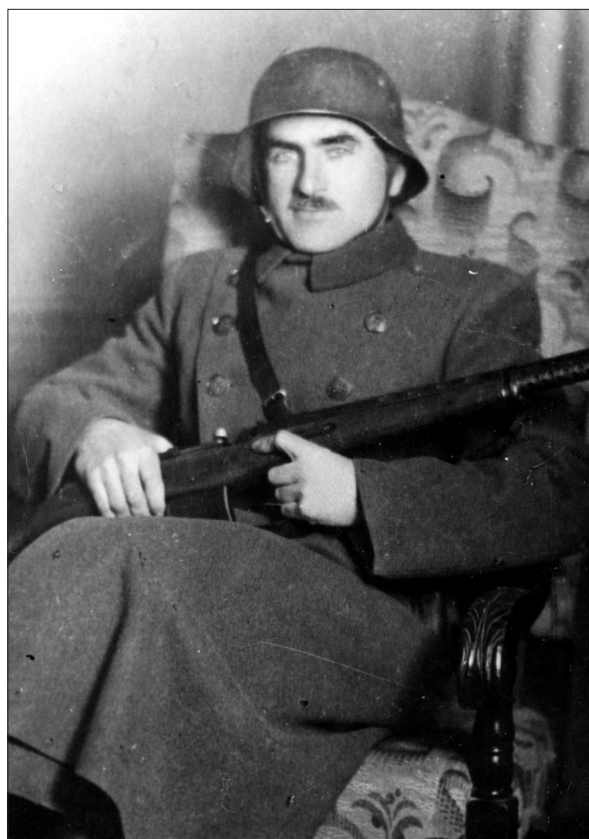
The People's Gendarmerie from Háromszék County (2 December 1944 – 20 June 1945)

(Abstract)

In november 1944 the Soviet authorities suspended the operation of the Romanian administration in northern Transylvania, introducing Soviet military administration instead. In the case of Háromszék/Trei Scaune county this actually meant the creation of an administrative body staffed from the ranks of local communist sympathizers or actual communists. As a part of this process, a so-called people's gendarmerie had been organised. The organisation in question, fulfilling the role of a police force, operated until June 1945, being kept in place for a short period of time even after the Romanian administration returned to the region in March 1945. This paper examines the history of the people's gendarmerie from Háromszék/Trei Scaune county based on interviews and archive sources.



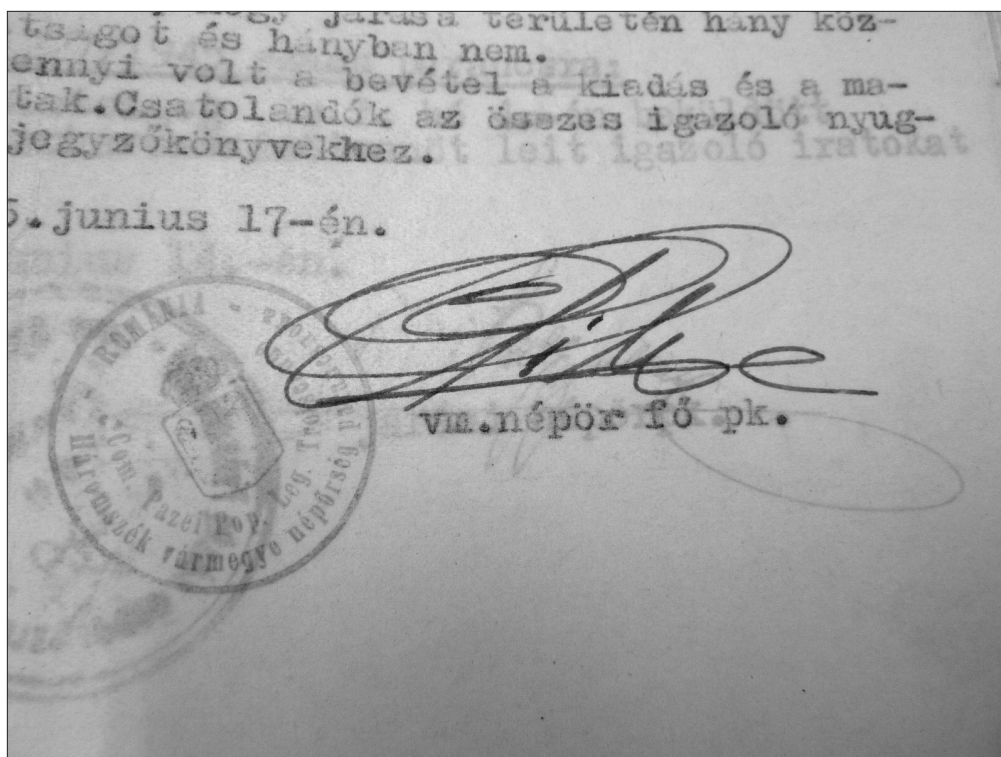
1. ábra Pila István (balról a második) Háromszék népszerűségének parancsnokaként (Pila István családjának tulajdonából)



2. ábra Pila István (Pila István családjának tulajdonából)



3. ábra A csoport közepén ülő, tányérsapkát viselő férfi Pila István (Pila István családjának tulajdonából)



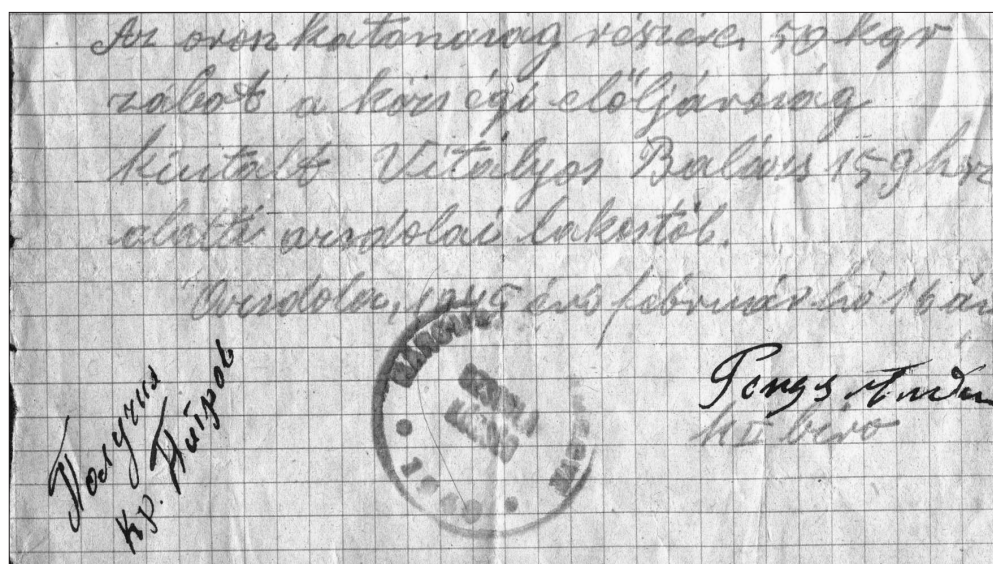
4. ábra Pila István aláírása (SÁL)



5. ábra A népőrség parancsnokának pecsétje (SÁL)



6. ábra Kanyó Pál, a népország köpeci őrsének parancsnoka, itt még magyar csendőrként. A férfi 1947-ben Magyarországra menekült, ahonnan soha nem tért haza. (Kanyó László tulajdona)



7. ábra Zab kiutalása az ozsdolai orosz kapitány részére (Vitalyos Mária tulajdona)